

Édes Anyanyelvünk

XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1998. JÚNIUS

ÁRA: 70 FORINT

Történelmünk a szavakban

(Kivégzés és kommandó)

Nehezen talál az ember megfelelő szavakat, érzékletes jelzőket mai eldurvult életünk, kegyetlen világunk hiteles bemutatására. Mindennél jobb korrajzot adnak a sokunkat elkeserítő társadalmi valóságról bizonyos gyakran használt szavaink, kifejezéseink. S ez a korrajz egyben kórkép is azokról a szomorú jelenségekről, amelyeken mihamarabb szeretnénk túllenni.

Az utóbbi hónapok súlyos bűncselekményei kapcsán sajátos szóhasználatra figyelhetünk föl: egyes gyilkosságokat a sajtó, a rádió és a televízió újabban *kivégzés*-nek nevez. Nemegyszer állandó jelző is társul e főnévhez: *szabályos kivégzés*. Pedig hazánkban már közel tíz éve nem él az igazságszolgáltatás ezzel a büntetésnemen. Akkor vajon miért tűnt fel újra ez az idejétmúlt fogalom? Nyilván azért, mert a szóban forgó gyilkosságok

elkövetőit nem az egyéni bosszú és nem a hirtelen felindulás vezérli. Ez a megfogalmazás azt sugallja, hogy az elkövető csupán a megbízók utasítását, ítéletét hajtja végre. Ily módon egyfajta jelentésváltozásnak vagyunk tanúi, hiszen a *kivégzés* az értelmező szótár szerint a halálos ítélet végrehajtása, és a hagyományos felfogás szerint az ítélet meghozatala az igazságszolgáltatáshoz vagy hatalmi tényezőkhöz köthető, nem pedig érdek- vagy bűnszövetséghez. Ezek a „kivégzések” tehát valójában *leszámolások*, *merényletek* vagy általánosabban *gyilkosságok*.

Szintén új, mindössze egy-két éves fejlemény a *kommandók* elszaporodása. Évtizedekkel ezelőtt még Dél-Amerika diktatórikus rendszereiben működtek kommandók, azaz rajtaütéseket végrehajtó katonai csoportok. Egyes katonai rezsimekben szintén kommandók harcoltak egymással a hatalomért. Akkori fogalmaink szerint a *kommandó* pejoratív, azaz elítélő jelentést hordozott. A nyolcvanas évektől a magyar rendőrségen belül kezdtek kialakulni a különleges szolgálatok, illetőleg a bevetési alegységek. Hivatalos nevük helyett a nagyközönség és a sajtó egyszerűen *kommandó*-nak mondta, illetőleg mondja ma is ezeket a szakszolgálatokat. (Igaz, maga a rendőrség többször tiltakozott a félrevezető megnevezés ellen, de mint látjuk: más a szaknyelv, és más a köznyelv.)

A legutóbbi időben nagyon elszaporodtak hazánkban a kommandók. A rendőrségi kommandókon kívül másféle ellenőrző egységeket is ezzel a névvel illetnek, így hallhattunk, olvashattunk *olajkommandó*-ról, *vámkommandó*-ról, *borkommandó*-ról, *húskommandó*-ról. (Micsoda paradoxon: „borkommandó”, „húskommandó”!) Mosonmagyaróvárott a közelmúltban megkezdte működését az *idegenrendészeti kommandó*. A rádióban hallottam, hogy a Bank- és Tőkepiaci Felügyelet *kommandója* (?) betiltotta az egyik óriásplakátot. A közelmúltunk történelmét áttekintő cikkében pedig *médiakommandó*-t emleget a neves politológus. Tehát a *kommandó* egyrészt a rajtaütészerű ellenőrzéseket végrehajtó legkülönbözőbb egységeket jelenti, másrészt pedig bármiféle ellenőrző csoportot is jelöl. Ez a túlzott jelentésbővülés – még inkább a mögötte lévő valóságdarab – nemkívánatos jelenség ugyan, mégis figyelemre méltó tény: történelmünk benne rejtőzik szavainkban, kifejezéseinkben. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy mennyire velejárója a demokráciának a kommandók efféle elszaporodása. Az áhított tisztességet és becsületet biztosan nem velük fogják megteremteni.

Zimányi Árpád

A TARTALOMBÓL:

Deme László:
Nyelv, beszéd,
gondolkodás

Baranyi Ferenc,
Habsburg Ottó,
Jókai Anna,
Michelberger Pál:
A magyar nyelv
az ezredfordulón

Kemény Gábor:
Nyelvi mozaik

Minya Károly:
Nyelvvédő hivatallal
vagy anélkül?

Csépe Krisztina:
A jelenkori
gyermeksajtról

Országos Középiskolai
Tanulmányi Verseny,
1998/99.

És: nyelvi játékok,
keresztretjtvény,
digitális nyelvújítás

Amikor az automatából felcsendülő kellemes női hang tudatta velem, hogy „ezen a számon nincs postafiók”, hirtelen nem tudtam eldönteni, melyikünk zavarodott meg. Én, aki egyik ismerősömet akartam felhívni telefonon, vagy a felvilágosító hang tulajdonosa.

A postafiók tudomásom szerint egy rekesz a postahivatalban, amelybe a posta alkalmazottai beleteszik a bérlet címére érkezett küldeményeket.

Egy további szám sikertelen hívása alkalmával a hang már pontosabb volt, nem postafiókot, hanem *hangpostafiók*-ot említett. Most már kezdtem érteni, hogy valamiféle üzenetrögzítőre gondolhatott. A kifejezés azonban mindkét esetben helytelen. A házak kapujában vagy a lakások aiján elhelyezett levélszekrényekbe ugyanis a kézbesítőn kívül bárki bedobhat levelet, üzenetet. A postafiókba ezzel szemben csak a posta alkalmazottai helyezhetnek el küldeményeket. Telefonvonalon tehát sem posta-, sem hangpostafiók nem létezhet.

Levélszekrényemben megtaláltam még a „Billa” áruház színes prospektusát, amely arról értesített, hogy számos árut kedvezményesen lehet a cégnél vásárolni. Többek között „minerális ásványvizet” kínáltak. Az árjegyzék szerkesztői nyilván nem tudták, hogy a *minerális* szó már maga is ásványit jelent. Tehát „ásványi ásványvizet” ajánlanak a közönségnek.

Egy külföldi pipadohányokat forgalmazó cég árjegyzékét is szóról szóra fordították idegen nyelvről magyarra. Az egy határozatlan névelő egyetlen dohányfajta ismertetéséből sem hiányzott. Az olvasó arról is értesülhetett, hogy a dohányt nem termesztik, hanem „produkálják”, és az egyes gyártmányok ízét különféle kezelésekkel „valósítják meg”.

Fenti tapasztalataim alapján már csak azt kérdezhetem, van-e még valaki a hazai kereskedelmi életben, aki tud magyarul.

Vezényi Pál

Ha már a postafiókról van szó, itt jelezzük, hogy az Anyanyelvpolók Szövetségének levelezési címe ez év áprilisában megváltozott. Az új cím:

1525 Budapest, Pf. 159.

Arra kérjük olvasóinkat, hogy már az áprilisi számunkban meghirdetett pályázatra szánt pályaműveket is erre a címre küldjék.

A szerk.

TARTALOM

Zimányi Árpád: Történelmünk a szavakban	1
Vezényi Pál: Postafiók és társai	2
Deme László: Nyelv, beszéd, gondolkodás	3
Balázs Géza: Mi vár a nem magyaros üzletnevekre?	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik.	5
Farkas Flórián: Hogyan magyarítsuk a számítástechnikát?	6
Graf Rezső: A családnév megbecsüléséről	7
Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny 1998/99. (Szarvas Rita, Wacha Imre, Szende Aladár, Bencédy József)	8
A magyar nyelv az ezredfordulón (Baranyi Ferenc, Habsburg Ottó, Jókai Anna, Michelberger Pál) ..	9
Csépe Krisztina: A jelenkori gyermeksjátóról	12
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Egy szótárkészítő szabadságharcos	13
Minya Károly: Nyelvvédő hivattal vagy anélkül?	14
Kecskés Mihály: Mozgalmat a hadarás ellen!	14
Bán Ervin: Egy szóróvidítés bírálata	15
Büky László: &	15
Nobel Iván: Új magyar nyelvtan	16
Rónai Béla: A magyar nyelv ünnepe Pécsett.	17
A szép magyar beszéd versenye Kaposváron	17
Hírek	17
Pontozó	18
Keresztretjtvény	19
N. László Endre: Csallóközi aranyászok mondták	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvpolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:

Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 352–8981

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.
A lap a Világhálón is olvasható:
http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/edes_anyanyelvunk/

Terjeszti:

a HELP, a Bp.-i HIRKER Rt.,
az NH Rt. és több más terjesztő.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban,
valamint közvetlenül vagy
postautalványon a Magyar Posta Rt.
Hírlap-előfizetési és Elektronikus
Postaigazgatóságán (HELP),
amelynek címe: 1900 Budapest,
VIII., Orczy tér 1. (Kérésre az
iroda postautalványt küld!)
Előfizetési díj: egy évre 350 Ft
Számunkénti ár: 70 Ft
Az Anyanyelvpolók Szövetségének
tagjai a lapot a tagdíj fejében
illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat és csekk kérhető:
Anyanyelvpolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Maróti István

Lapunk kiadását
a Nemzeti Kulturális Alap,
a Művelődési és Köznevelési
Minisztérium Köznevelési-fejlesztési
Főosztálya
és a Soros Alapítvány segíti.

ISSN 0139-0457

Készítette:

CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 332–3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

Nyelv, beszéd, gondolkodás

1.

Egy hatodik osztályos, tizenkét éves rokongyerek azt kérdezte tőlem: miért mutatta az egyik szereplő olyan furcsán a hármát egy amerikai filmben. Nem úgy, mint mi, hogy a hüvelyk-, a mutató- és a középső ujjunkat kinyújtjuk, a maradék kettőt behajlítjuk; hanem úgy, hogy a két szélsőt, a hüvelyk- és a kisujját takarta el, és a középső hármát hagyta egyenesen.

Nagyon meglepte, amit mondtam. Hogy ő is az első három ujjával mutatta, ahogy mi is az első hárommal; csak éppen mi magyarul mutatjuk, ő meg angolul.

Aztán megkérdeztem: Neked például hány ujjad van? Habozás nélkül felelt: Húsz! Tíz a kezemen, tíz a lábamon.

Na látod! – mondtam. A német gyerek ugyanilyen biztonsággal vágná rá: „Ich habe zehn Finger”, azaz hogy: „Tíz ujjam van”. Mert ami a lábán van, az neki nem *ujj*, nem *Finger*, hanem *Zehe*. Ami hasonlít a kéz ujjaira, de nem ugyanaz. Ez a szó, a *Zehe* jelöli különben a fokhagyma gerezdjét is; amire a lábujj talán jobban hasonlít, mint a kezujjakra. Így van az angolban is: a kéz ujjja *finger*, a lábé meg *toe*.

De ő visszatért az alapkérdésre. Hogy az angol a kezén miért mutatja másképp a hármát, mint mi. Hát a két kezén neki is tíz ujjja van!

Ez a válaszom még jobban megdöbbenett. – Tévész – feleltem; – neki nem tíz ujjja van, hanem összesen nyolc. Ő a kérdésére így felelt: „On one hand I have four fingers and a thumb”. Azaz: hogy egy kezemen négy ujjam van és egy hüvelykem. A hüvelyk neki nem egy az ujjak közül, hanem önálló kategória: *hüvelyk*. Jelzi ezt a többinek a neve is. A mutatóujj: *forefinger* vagy *first finger*, azaz: *első ujj*; a középső ujj másik neve: *második ujj*; a gyűrűsujjé: *harmadik ujj*. Tehát ha a kezén mutatja a hármát, azt a három első ujjával mutatja; a *hüvelyk* nem keverhető közéjük.

Most jött a nagy kérdés: hogy akkor „az embernek” hány ujjja van. – Mondom: „az ember”, olyan nincs. Emberek vannak, és mindegyikük valamilyen társadalomban és társadalomtól ismeri meg a világot kiskorában, valamelyik nyelv segítségével. Mert – jól figyelj – a nyelvekben a társadalmak a *valóságot* tükrözik és tagolják. Ami a nyelvben van, annak kell, hogy legyen alapja a valóságban. Még az *öröm* meg a *bánat*, az *ördög* meg az *angyal* is létező jelenségek alapján született meg a társadalom közös tudatában.

De ez úgy is igaz, hogy: a valóságot a társadalmak a *nyelvekben* tükrözik és ta-

golják; mégpedig mindegyikük a maga történelmileg kialakult látásmódja szerint. Számunkra például van a valóságnak egy olyan jelensége, hogy: *répa*. Ebből van a sárgarépa, fehérrépa, cukorrépa, marharépa, céklarépa. De ezek válfajok, a répa az mind *répa*. Az angolban minden fajtának külön neve van, ezért az angol beszélő számára nincs olyan tárgy, hogy: *répa*.

Makacsul visszatért faggatóm az ujjakhoz. Hogy hát akkor kinek van igaza! Megnyugtattam: mindegyikünknek. Csak épp kinek-kinek a maga szemlélete szerint. Ha az ujjak csontszerkezetét nézem, a kéz és a láb ujjai alapvetően egyformák, legfőljebb válfajok. Tehát igaz, hogy húsz ujjunk van. De ha a használhatóságukat vizsgáljuk: a kéz ujjainak egészen más a szerepük, mint a lábéinak. Fogni, kapaszkodni, dolgozni csak ezekkel lehet. Tehát igaz, hogy hasonlítanak, de egészen mások. S végül: ha a kezünkbe vesszünk egy csukott könyvet, alul van a négy ujj, és ennek önálló ellentettje fönt az egyetlen hüvelyk. Más oldalon áll, más a szerepe, még a helye is a kézfejen.

Mert a nyelvekben nem a valóság tükrözi önmagát. A nyelvekben a valóságot a *társadalmak* tükrözik és tagolják!

2.

Idestova évszázados már az a vita, amely az Édes Anyanyelvünk tavaly decemberi ifjúsági mellékletének egyik cikkeskéje körül elevenedett fel nemrég. Ebben Kocsis Ferenc furcsállotta a metróellenőröknek ezt a figyelmeztető szövegét: „Kérjük utasainkat, készítsék elő jegyeiket, bérleteiket!” Szerinte egy utasnak elég egy jegy vagy egy bérlet; ő tehát így fogalmazná: „Kérjük utasainkat, készítsék elő jegyüket, bérletüket”; tudniillik ki-ki a magáét. – Mátészalkáról Bacs-kay László lelkész, egykori pataki diák, felidézi levelében azt, amit hajdan a „több birtokos, több birtok” megfogalmazásáról tanult ott épp egy diáknemzedékkel utána, s leszögezi: a kifogásolt forma a helyes, hiszen több utasnak *több* jegye van, nem *egy* közös jegye.

Nem véletlen, hogy mindketten a szakirodalomból jól ismert példát hozzák fel: „A fogadáson a nagykövetek feleségeikkel jelentek meg”. Kocsis Ferenc így érvel: „Tudomásom szerint a többnejűség itt Európában nincs megengedve. Ezért

helyesebb az egyes szám, tehát csak *feleségükkel*”. Levélírónk épp fordítva látja. Ha a nagykövetek *feleségükkel* vettek részt a fogadáson, „akkor – idézem – ez azt jelenti, hogy a tíz nagykövetnek *egy* felesége van. De a többférjűség nincs megengedve Európában”. Szerinte tehát: *feleségeikkel*, több nagykövet több feleséggel, ki-ki a magáéval.

Mi következik ebből? Hogy mindkét forma félreérthető? – Ezt is mondhatnánk éppen. De pontosabb így: Mindkét forma félremagyarázható. S ez korántsem ugyanaz!

Példálózzunk! – A testnevelő tanár vezényel: „A bal lábukkal lépjenek ki!”. A tanár feladatot diktál: „Vegyük a tollukat a kezükbe!”. Az osztályfőnök szülői értekezletet hirdet: „Édesapjuk vagy édesanyjuk föltétlenül jöjjön el!”. Az őrmester igazodást vezényel: „Balra igazodj! Figyeljék a bal szomszédjukat!”.

Majd rászól a rendetlenkedőkre: „Mindjárt elveszem a kedveteiket!”.

Így, ahogy mondom. Pedig hát több diáknak több bal lába, több tolla, több édesanyja van; több katonának több bal szomszédja és több kedve. De egynek-egynek csupán egy. S ezért – bármennyire logikus és szabályszerű volna is – nem így mondjuk: „A bal lábakkal lépjenek előre”, vagy: „Elveszem a kedveteiket”, hanem csak úgy, egyes számban.

Miért? – Mondhatnánk így is: Mert annyi eszünk azért van, hogy tudjuk: az ember – egy jobb kéz; egy diák – egy anya; egy katona – egy bal szomszéd. Legalább egy – és legfőljebb egy! – S hogy állunk a feleségekkel? Ahogy mindketten érveltek, bár ellenkező eredményre jutva: úgyis tudjuk, hogy Európában sem többnejűség, sem többférjűség nincs.

Szakyszerűen mondvá: a közös tudati tartalék függvényében úgyis világos mindenkinek, hogy ha a nagykövetek *feleségükkel* érkeztek, ki-ki egyet hozott: a sajátját. Szokták ajánlani helyette ezt: *feleségestül*. Csakhogy ez a *-stul/stül* eléggé lebecsülő ányalatú; olyan „pereputtyos-tul” szaga van.

De vigyázzunk! A tagmondat végével lezárul az egyes számú használat lehetősége. Figyeljünk: „A huszárok feltették csákójukat; sapkarózsáik csillogtak a napfényben”. És: „A küldöttek tanácskoztak; feleségeik átvonultak a szalonba.”

Nehéz ez? Lehet! De, szerencsére, a hallgatónak nemcsak füle van, hanem esze is.

Mi vár a nem magyaros üzletnevekre?

Egy levélíró megkért, hogy védjem meg az V. kerületi jegyzőasszonyt. Mivel annyian támadják az idegen neve (Don Pepe) miatt bezárt üzlet ügyében.

Nincsen őrző-védő káeftém, de talán védelemre sincs szükség. Az üzletet ugyanis nem az idegen hangzás neve miatt zárták be. Akkor sem, ha a sajtó, a rádiók és a televíziók teliharsogták az országot: idegen neve miatt bezártak egy üzletet a Belvárosban.

Szeretném azonban pontosan idézni az egyik mértéktartó – gazdasági – lapot, amelyben Xantus Judit jegyzőasszony nyilatkozik: „Az üzletet nem az idegen hangzású név miatt zárták be, hanem a szellőzőberendezés hibája, illetve a ház lakóinak a zajjal és az ételszaggal kapcsolatos panaszai miatt.” Majd hozzátesszi: „Az V. kerületi önkormányzat kifejezetten a névhasználat miatt egy üzletet sem kíván bezárni” (Üzleti 7, 1998. március 16. 3.). Majd a lap ezt teszi hozzá: „Valószínűleg hiba volt az V. Kerületi Önkormányzat részéről, hogy a bezárás során az idegen hangzású nevekre vonatkozó kormányrendeletre is hivatkoztak. A pizzeria gyors újbóli kinyitásban kétségtelenül az élénk sajtóvisszhang és az általa kiváltott felháborodás is szerepet játszott. A történet nyomán elképzelhető, hogy a hatóságok – félve a hasonló botrányoktól – a leginkább esetekben sem fognak fellépni azon üzletfeliratok ellen, amelyek a leg-
elemibb információkat sem adják meg magukról magyar nyelven.” Lám, egy gazdasági újság, amely azért mégis a nyelvművelők mellé áll!

Vihar egy pohár vízben? No nem egészen. Lássuk csak, hogy mi a jogszabályi háttere az üzletnév-adásnak!

Létezik az 1989. évi 23. törvényerejű rendelet, amely a bírósági cégnyilvántartásról szól. Ebben az áll, hogy a cég elnevezésében elsősorban magyar, illetve meghonosodott idegen szavak szerepelhetnek. Az 1997-es 145. számú új cégtörvény még további megszorításokat tartalmaz: „A cégnévben a vezérszón kívül csak magyar szavak szerepelhetnek a magyar helyesírás szabályainak megfelelően”. Ezt erősítette meg, illetve pontosította egy 1997-ben kelt kormányrendelet (4/1997. I. 22.) az üzletek működéséről és a belkereskedelmi tevékenység folytatásáról. Néhány fontosabb nyelvi szabály (a rendelkezések lényegét tömörítve, saját megfogalmazásomban adom közre):

1. Az üzlet, illetve a cég elnevezésének az üzlet alapvető tevékenységét és tényleges formáját kell tükröznie; nem kelthet ezekkel ellentétes, megtévesztő látszatot.

2. A cég elnevezésének és rövidített elnevezésének az ország területén azonos vagy hasonló tevékenységet foly-

tató más cég elnevezésétől egyértelműen különböznie kell.

3. A cég elnevezése tartalmazhat vezérszót, olyan kifejezést vagy mozaikszót, amely a névben az első helyen áll, és elősegíti a cég azonosítását.

4. A cég elnevezése tartalmazhatja az egyéni vállalkozó cégtulajdonos saját nevét, a gazdasági társaság cégének elnevezése pedig tagjainak nevét is.

5. A cég elnevezésében elsősorban magyar, illetve meghonosodott idegen szavak, valamint a bejegyzett saját védjegyre, szabadalomra utaló kifejezések szerepelhetnek. Nem kizárt azonban idegen szavak, kifejezések alkalmazása sem. Az általános szabály az, hogy az elnevezésnek meg kell felelnie a magyar nyelv és helyesírás szabályainak. Idegen szó esetén általában az adott nyelv helyesírását kell alapul venni, de ha Magyarországon ismert, a magyar helyesírás szerint „átírt” kifejezésről van szó, akkor a magyar változat is elfogadható.

6. Ha többnyelvű név mellett döntenek, egyéb szempontokra is figyelemmel kell lenniük: a magyar és az idegen nyelvű elnevezéseknek megegyezőnek kell lenniük, az idegen nyelvű résznek az adott nyelv helyesírási szabályait kell követnie.

7. A történelem kiemelkedő személyiségeinek nevét a Magyar Tudományos Akadémia engedélyével lehet felvenni.

8. Olyan megnevezést, amelyhez valaki másnak jogi érdeke fűződik, csak akkor lehet felvenni az elnevezésbe, ha ahhoz a jogosult hozzájárult.

A kormányrendelet 1997. február 22-én lépett hatályba. Egy év türelmi időt adtak a rendeletben foglaltak teljesítésére. A türelmi idő idén tavasszal járt le. Az idegen nyelvű feliratokkal díszelő boltokat tehát a jogszabályi háttér birtokában névváltoztatásra kényszeríthetik az önkormányzatok.

Ám ez nem jogi, hanem nyelvi folyóirat. Mit szól ehhez a nyelvész? Először is azt, hogy a szándék helyes: legyenek magyar nyelvűek az üzletfeliratok; beleértve természetesen azt, hogy idegenforgalmi okból második, harmadik és sokadik nyelven is tetszés – és a megfelelő helyesírás – szerint tehessék ki a tulajdonosok felirataikat. Ahogy – nagyon helyesen – a nemzetiségi területeken is többnyelvű feliratok láthatunk; s ez örömteli információ, hiszen az idegen nyelvű felirat tudósít a hely múltjáról, valamint arról, hogy ott németül, szlovákul, románul vagy bolgárol is megértik az idegent. Másodjára azonban egy valóban nyelvész megjegy-

zés következik: a rendeletek megalkotásakor – sajnos – nem kérték ki a nyelvészek véleményét. Mert ha kikérték volna, elmondtuk volna azt, hogy nem lehet pontos határt vonni idegen szó – jövevényszó – magyar szó között. Minden nyelvbe érkeznek idegen, mondjuk inkább így: nemzetközi elemek, kifejezések. Ezeket nyelvi szempontból igen nehéz minősíteni: lehet köztük hasznos, de olyan is, amelyre van világos magyar megfelelő. Van olyan, amely sokáig őrzi idegenségét, a másik gyorsan „bevonul” a nyelvhasználatba. Persze akadnak egészen nyilvánvalóan idegen és sokak számára nehezen érthető nevek: *store, pub, second hand shop, center, Gasthaus, Gaststätte, Ristorante*.

Bizony, nem nyelvészeti kérdés, sokkal inkább társadalomlélektani: hogy a kereskedők, vállalkozók miért választanak idegen nevet; illetve, hogy ezt miért kedvelik jobban egyes hazai fogyasztói rétegek. Mert – ne dugjuk homokba a fejünket – az idegen név, felirat nagyon sokak számára vonzó. Ha ugyanis nem lenne az, akkor ezek a boltok üresek lennének. És nem üresek.

Az idegen nyelvű feliratok ugyanis valamilyen misztikumot árasztanak. Sokan valóban nem ismerik a feliratok valódi jelentését; de a kirakatból, környezetből azonosítani tudják, hogy mire is számíthatnak; s bemennek, vásárolnak ott olykor sokkal merészebben és többet is, mert az idegen név vonzó számukra. Ezt az érzést használják ki a kereskedők. Mert ők mindenekelőtt: kereskedők – eladni akarnak.

A saját kultúrának, nyelvnek ilyen fokú, önkéntes feladásával bizony ritkán találkozunk a történelemben.

Mit tehet a nyelvész? Keveset. A tiltott gyümölcs még vonzóbbnak hat. Nyelvi kérdésekben tiltani valamit – nem érdemes. Nyelvrendőrséget létrehozni nem szabad (van rá elég közeli példa, mi ne legyünk olyanok, mint ők). A nyelvész leginkább szakmai tanácsot adhat. Elmondhatja, hogy vannak kifejező, felhívó, vevőcsalogató formák. Hogy milyenekre gondolok? Baráti körömben ezeket hozták föl példaként: *Csirke-fogó, Főzelékfaló, Zöldfaló*, avagy *Böngészde, Türkáló*. Kedves név: a *Szomjas Horgász*. Egyszerűen alliterál és mindent elmond a *Bor-bolt*.

A magam kedvence pedig: a *Palotai Pípi*. Rákospalotán van. Azaz volt. Bezárták. Talán nem a neve miatt.

Védelmezzem a jegyzőasszonyt? Persze, védelmezem. Mint minden anyanyelvi beszélőt, mint az anyanyelvet. A főváros közigazgatási hivatalának vezetője egyébként állásfoglalást adott ki arról, hogy a budapesti önkormányzatok jegyzői miként értelmezzék a névhasználatra vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket. Jó volna tudni: vajon az értelmezéshez igénybe vettek-e nyelvész segítségét?

Balázs Géza

(Frekventum, avagy Gyártsunk-e új idegen szavakat? – Megjelenőben a Magyar szókincstár – Mire való, hová való a való?)

Még az év elején a Magyar Nemzetnek a mai Budapest kialakulását tárgyaló (egyébként: tartalmas) cikkében egy számomra ismeretlen idegen szón akadt meg a szemem: „Az újszülött székesfőváros talán legszebb *frekventuma* a klasszicista palotákkal ékesített ... Ferenc József tér” (január 31-i szám, 23. oldal).

Ha ez a *frekventum* nem közönséges sajtóhiba, akkor egy új idegen szó bukant fel nyelvünk égboltozatán, hiszen ilyen szót se a nagy Bakos-szótár, se más szótárunk vagy lexikonunk nem ismer.

A cikk szerzőjét, az új szó „alkotóját” feltehetően két latin eredetű szavunk, a *fragmentum* és a *frekventál* befolyásolta. Az egykori Ferenc József tér a fővárosnak olyan *fragmentuma* (részlete, része, helye) volt, amelyet *frekventáltak* (gyakran felkerestek) a turisták. A két már meglevő idegen szó összekeverésével így jöhetett létre egy harmadik, a *frekventum*.

A címbeli kérdés (Gyártsunk-e új idegen szavakat?) persze költői kérdés, azaz magában foglalja a választ. A rend kedvéért azért ideírom: ne gyártsunk, mert van elég bajunk a meglevőkkel is!

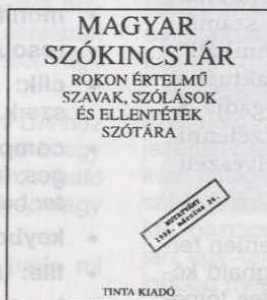

Ez év szeptemberében – a Tinta Kiadó tervei szerint épp az iskolakezdéshez időzítve – megjelenik egy új típusú egynyelvű szótár: anyanyelvünk szókincstára.

A szókincstár mint szótártípus abban különbözik a szinonimaszótártól, hogy a címszavaknak nemcsak a szigorúan rokon értelmű megfelelőit nyújtja, hanem mindazokat a szókat, sőt szólásokat, amelyek fogalomkörileg összefüggnek vele. Ilyenfajta művet utoljára Póra Ferenc adott közre a század elején, ez azonban, jóllehet értékes munka, napjainkra teljességgel elavult.

Kiss Gábor nyelvész, a szókincstár fő-szerkesztője és kiadója (alapképzettségét tekintve, mint oly sok más kiváló nyelvészünk: matematikus) munkatársaival 25.000 címszó köré csoportosította az anyagot. A szótárban található szavak száma együttvéve eléri a 80.000-et, ezen belül a szólásoké a 2000-et. (Az adatokat a könyvnek már most közrebocsátott ismertető- és mintafüzetéből veszem.)

A Magyar szókincstár négyéves munkával készült el. Ezt a műfajban szokatlan gyorsaságot a számítógép széles körű alkalmazása tette lehetővé. A szerkesztők a gyűjtés során 32 különféle típusú szótárt használtak fel, s az így összegyűjtött anyagot még ki is egészítették mindazzal, ami a legutóbbi idők fejleménye, következtetésképp eddig nem is volt szótárba foglalva.

A megjelenés előtt álló kötet a szerkesztők szándéka szerint „kínálati szótár”, a rokon értelmű magyar szavak eddigi legteljesebb gyűjteménye. Figyelemre méltó újdonsága a könyvnek, hogy ahol lehet, ellentétes értelmű szókat (antónimákat) is közöl. Ez pl. az angol szótár-irodalomban régóta természetes, nálunk azonban Kiss Gáborék szótára lesz rá az első kísérlet.

Szemléltesse ezt a gazdagságot egyetlen példa, a *ceremónia* szócikke az említett mintafüzet alapján (a szinonimák a címszó jelentései szerint vannak csoportosítva; az összefüggő szócsoporthoz kezdetül ◊ jel, a jelentésáramlatok határát függőleges vonalka, ún. virgula jelzi):

ceremónia (fn)

◊ ünnepség, ünnepély, szertartás, pompa, parádé (biz), díszszemle (rég)

◊ szertartásosság, formáság, formalitás, külsőség | körülményesség, körülményeskedés, teketória (biz), cirkusz (biz), felhajtás, ámtás (biz) ◊ ELL. egyszerűség, őszinteség, természetesség

Végül hadd említsek meg egy személynél vonatkozást, amely tagadhatatlanul elfogulttá tesz a szótárral és annak szerkesztőjével szemben: Kiss Gábor a 90-es évek első felében két fáradságos szótári vállalkozásban is közeli munkatársam (◊ harcostársam) volt. Most is buzdított (◊ ösztönzött, ösztökölt, noszogatót, nógatót, sürgetett, kapacitált, szutyongatót), hogy vegyek részt a Magyar szókincstár munkálataiban, de egyéb feladataim miatt erre a felkérésre nemet kellett mondanom.

Ennek folytán viszont most jó szívvel, az önreklám gyanúja nélkül ajánlhatom ezt az igen hasznosnak ígérkező kötetet nemcsak lapunk olvasóinak, hanem mindenkinek, aki gazdagítani szeretné magyar nyelvtudását.

Még a múlt század elején az egyébként hervadhatatlan érdemű nyelvújítók kezdték hirdetni, hogy „A való a magyar nyelvbe nem való”, mégpedig azért nem, mert a vele alkotott szerkezet terjedős,

nehézkés és idegenszerű. Ez az ítélet igaztalanul szigorú volt, sőt ami a legutóbbi vádat, az idegenszerűség vádját illeti, határozottan téves is. A való üldözése nem egyéb nyelvhelyességi babonánál (Szepey Gyula be is vette Nyelvi babonák című, 1986-ban kiadott könyvébe).

A való szócskának (a van létige folyamatos melléknévi igenevének) mint nyelvtani segédszónak az a funkciója, hogy a ragos határozót jelzőként kapcsolja a szerkezet főnévi alaptagjához. A Nyelvművelő kézisztár való szócikkének példáival élve: a *piacgazdaságba való átmenet*; a *tűzzel való játék*; a *szomszédasszonnyal való ismeretség*. Ezekből a nyelvi helyesség sérelme nélkül nem is lehetne kihagyni a való-t: *a *piacgazdaságba átmenet*, *a *tűzzel játék*, *a *szomszédasszonnyal ismeretség* (a csillag az utána álló nyelvi alakulat szabálytalanságát jelzi).

Egy kissé bonyolultabb a helyzet akkor, ha a szerkezet alaptagja (jelzett szava) -ás, -és képzős főnév. Ilyenkor többnyire valóban elhagyható a való. „Pekingbe utazása előtt Clinton elnök fogadta a kínai nagykövetet” (újsághír); „A vízből mentés tudnivalói” (fejzetecím egy könyvben). „Többnyire” – írtam az előbb, s nem csupán a nyelvi ügyekben mindig ajánlatos óvatosságból, hanem mert valóban úgy gondolom, hogy nem mindig. Ebből a mondatból például nem hagyhatjuk ki a való-t, holott jelzett szava ennek is -ás képzős: „A régi szerelmével való találkozás egészen felkavarta”. Hogy ennek mi az oka, nem egészen világos, de bizonyára közrejátszik benne, hogy a való-val kapcsolt határozó aránylag terjedelmes, és saját jelzője is van.

Miért írtam le mindezt? E rovat állandó olvasói bizonyára tudják, hogy nem szoktam öncélú nyelvtani fejtegetésekbe bocsátkozni. Az készített a téma felvetésére (vagy inkább: felelevenítésére), hogy egyre gyakrabban tapasztalom a való-tól való (!) ódzkodást, mégpedig olyan szakmabeliektől, jeles tollforgatóktól, akik máskülönben példamutatóan írnak magyarul. Íme néhány idézet (szöveges zárójelben kiegészítve a szerintem odakívánczó való-val): „Kiindulópontul ... a nyelvről [való] gondolkodás alapélményét ... választja”; „a páros testrészek egyes számban [való] említése ősi sajátossága nyelvünknek”; „A kereszténységre [való] utalás rejtettebb a »Buda« szövegében”. Bár az alaptag mind a háromban -ás, -és képzős (gondolkodás, említés, utalás), az én nyelvérzésem megkívánja előttük a való-t.

Talán ez az oka annak, hogy e folyóirat cikkeiben egynehány való nem a szerzőtől, hanem e sorok írójától mint szerkesztőtől való?

Kemény Gábor

DIGITÁLIS NYELVÚJÍTÁS 3.

Hogyan magyarítsuk a számítástechnikát?

A „Tetten ért szavak” című rádióműsor stábjá által az Édes Anyanyelvünk XIX. évfolyamának 3. számában közzétett „Magyarítsuk a számítástechnikát!” című cikk felhívásnak tekinthető egy nagyon aktuális kérdés kapcsán. E cikk szerzője örömmel fogadja a kérdéskör felvetését, és itt próbálja meg közzétenni véleményét, javaslatait, ötleteit, szakmai és nyelvészeti szempontok figyelembevételével.

Az Internet az elmúlt 5–10 évben robbanásszerűen terjedt el a laikus felhasználók körében is, kézzelfogható közelségbe hozva ezzel a számítástechnikát a széles tömegek számára. A 90-es évektől a számítástechnika a mindennapok szerves részévé vált, s ennek köszönhetően olyan új helyzet állt elő, amelynek hatása csak Gutenberg találmányával mérhető össze.

A középkori kódexmásolók számára teljesen természetes volt egy lingua franca, a latin használata. A nyomtatás széleskörűen elterjesztette a nemzeti nyelvek használatát. Az átmenet azonban szerves volt: a latin – elsősorban a tudományos nyelv területén – megtermékenyítő hatással volt az írott nemzeti nyelvek fejlődésére. Olyan, a széles tömegek számára érthető és használható nemzeti nyelv kialakítása volt a cél, amely épít egy közös nyelv által kialakított kultúrára. A latinnak nemcsak az volt az előnye, hogy a tudományok művelői számára lingua franca volt, hanem az is, hogy nagyon pontos megfogalmazást tett lehetővé. Előfordulhat ugyanis, hogy egy-egy komplex jelentéstartalmú szakkifejezés a nemzeti nyelvre való „lefordítás” során veszít eredeti információtartalmából.

A számítástechnika nyelvében a szakszavak és szakkifejezések magyarítása, illetve az átvett angol terminusok megőrzése szempontjából három, többé-kevésbé jól elkülöníthető csoportot lehet meghatározni.

1. Szavak, kifejezések, amelyeknek létezik (vagy létrehozható) pontos magyar megfelelőjük. Ebbe a csoportba elsősorban a *hardware*-rel kapcsolatos kifejezések tartoznak.

2. Szavak, kifejezések, amelyeknek nem létezik pontos magyar megfelelőjük, és a számítástechnika rohamos tempójú fejlődését figyelembe véve nem is kívánatos fordításukat erőltetni. Ebbé a csoportba elsősorban a *software*-rel kapcsolatos kifejezések tartoznak.

3. (Mozaik)szavak, kifejezések, amelyek vagy tulajdonnevek, vagy szabadalmaztatott technológiákat, szabványokat jelölnek. Ezeket egyszerűen nem lehet, nem is szabad lefordítani. Ebbé a csoportba olyan szavak tartoznak, mint az *Internet*, *ftp*, *WWW*.

A szómagyarítás lehetőségei

A következőkben a fentebb említett cikk példái, szóújítási javaslatai alapján megpróbálom rámutatni e három csoportba tartozó szavak magyarításának lehetőségeire.

1. Szavak, kifejezések, amelyeknek létezik (vagy létrehozható) pontos magyar megfelelőjük:

- **harddisk:** merevlemez. A magyar változat jól kifejezi a két információhordozó közötti különbséget (*hard-disk* – *floppy disk*)

- **mouse:** egér
- **monitor, screen:** képernyő
- **resource:** (erő)forrás
- **klik:** klik (ez persze nem azonos a *klikk*-kel! – a szerk.)
- **computer:** számítógép. A *komputer* teljesen felesleges, főleg a „komputer”-nek ejtett változata a *komputer* helyett.
- **keyboard:** billentyűzet
- **file:** (adat)állomány
- **boot (bootstrap loader):** rendszerbetöltő. A *főprogramozás*-t a *bootolás* helyett azért nem tartom szerencsésnek, mert a *főprogramozás*-nak más jelentése van. Elsősorban emberi beavatkozást, programozást jelent.
- **cyber cafe:** a *teleház* változatot nem érzem találónak, mert egyrészt félreérthető (tele a ház?), másrészt nem fejezi ki a lényegét, vagyis a kibernetikus térben való kommunikációt. Helyette az *Internet kávéház/kávézó* variációt javaslom.
- **@:** kukac
- **home page:** honlap
- **link:** csatolás

2. Szavak, kifejezések, amelyeknek nem létezik pontos magyar megfelelőjük, és nem is kívánatos fordításukat erőltetni:

- **byte:** byte
- **buffer:** ezt a kifejezést egy speciális tárolás jelölésére használjuk, amikor egy program futása során a (rész)eredményeket elsősorban az elillanó memóriában (RAM: Random Access Memory) tároljuk el további felhasználásig. A helyette javasolt *koffer* sem magyar, hanem német eredetű szó.
- **default:** ennek a szónak összetettebb jelentése van, mint a helyette javasolt *alapértelmezés*. Elsősorban a változók kezdeti értékét jelölik ezzel a szóval.
- **e-mail/email:** a *drótposta* változatot azért nem tartom szerencsésnek, mert a mai e-mail-forgalom jó része üvegszálas vezetékeken, illetve műholdas kommunikációs csatornákon folyik. Az *e-levél* vagy *e-posta* kifejezések pedig azért szokatlanok, mert – lévén az *e-mail* az Internet-böngészés után a legnépszerűbb, legkeresettebb szolgáltatás – a világon mindenhol az *e-mail* kifejezést használják, beleértve még Franciaországot és Németországot is.
- **floppy disk:** bár jónak tartom a *hajlékony lemez* magyarított változatot, mivel kifejezi a lényegét, a hossza miatt mégsem tetszik igazán. Helyette továbbra is inkább a *floppy*-t javaslom.
- **freeware:** igaz, hogy a *szabadáru* és az *ingyenes* fordítások kifejezik a lényegét, mégis úgy érzem, hogy a magyarított változatok használatakor elvesz a szó speciális jelentése, vagyis a számítástechnikai környezetben kialakult alkalmazása.

RAJTA VAGYUNK A VILÁGHÁLÓN!

http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/edes_anyanyelvunk/

- **shareware:** a *beetető*, illetőleg *bemutató program* kifejezések nem fejezik ki pontosan a lényegét, a *shareware* kifejezést ugyanis olyan programokra használjuk, amelyeket megalkotóik ingyen ajánlanak fel a köz számára, és a felhasználók belátására bízzák, hogy a használatért később fizetnek-e (általában jelképes összeget). Aki fizet, az dokumentációt vagy segítséget kap cserébe.
- **laptop:** a PC-hez (Personal Computer) és a PDA-hoz (Personal Digital Assistant) hasonlóan ez a szó is egy géptípust jelöl. Helyette még a hosszú *hordozható számítógép* kifejezés is jobban tetszik a *lapgép* vagy a *tréfás ölembegép* elnevezéseknél.
- **trackball:** a *hanyattgér* javaslatot erőltetettnek, mi több, abszurdnak tartom.
- **virtual reality (VR):** az eredeti változat azért is méltó a megőrzésre, mert a nemzetközi szakirodalom sokszor használja a VR rövidítést. A *tündérvilág*, *tűnkép*, *álomvaló* gyönyörű szavak, de nem műszaki környezetben.
- **render(ing):** az *átmenet* szó jól fejezi ki a tartalmat, de a pontosítás érdekében mindenképpen körül kell írni (ti. ábrából ábrába), s így hosszúsága miatt nem lenne praktikus a használata.
- **interface, port, server:** a cikkben szereplő magyartított javaslatok (*csatoló, átalakító; csatlakozó, csatlakozási pont, kapu; főgép, gazdagép, kiszolgálógép*) viszonylag jól fejezik ki a tartalmat, csak éppen a számítástechnikai szövegkörnyezetben való használatukkor veszítenek többletjelentésükből.

3. (Mozaik)szavak, kifejezések, amelyeket nem lehet, nem szabad lefordítani, mert tulajdonnevek vagy védett elnevezések:

- **Internet/internet:** mindenképp egy tárgyi tévedésre szeretném felhívni a figyelmet. A kisbetűs *internet* szó olyan számítógépes hálózatok halmazát jelenti, amelyek össze vannak kötve egymással. Ezzel szemben a nagybetűs *Internet* tulajdonnév: a TCP/IP protokollra épülő számítógéphálózatok összességét jelenti. Ha lefordítjuk, olyan, mintha George helyett Györgyöt mondunk. Lehet, csak nem szabad.
- **ftp (File Transfer Protocol):** ez olyan szabvány, amely előírja, hogy milyennek kell a programnak lennie ahhoz, hogy a TCP/IP protokollokon file-okat tudjunk le-, illetve feltölteni.
- **gopher:** ez is bejegyzett protokoll, a WWW előfutára volt. Szöveges információt lehet vele interaktív formában lekérni. A Minnesotai Egyetemen dolgozták ki. Magának a szónak két jelentése van: 1. Minnesota állam lakója; 2. minnesotai ürge – többek között ezért látható egy ürge a gopher-programok ikonjaként.
- **World Wide Web (WWW):** védett kifejezés. Technológiák olyan csoportját jelöli, amelyekkel hypertext-információt lehet a TCP/IP protokollra épülő Interneten átküldeni.

Zárógondolatok

Az Internetnek köszönhetően a számítástechnika Magyarországon is nagyon sok ember számára a hétköznapiak szerves részévé vált. A gyors változások nyomán belátható időn belül a számítógépes, illetve az internetes kapcsolat olyan természetessé válik, mint manapság a televízió vagy a telefon. E „drámai” változások természetes módon vetik fel a magyar nyelv alkalmazkodásának problematikáját a megváltozott helyzetben. A számítógépes szak-

emberek, az orvosokhoz hasonlóan, egymás közötti kommunikációjuk során továbbra is a számítástechnika lingua francáját, az angolt fogják használni, egyetemessége és pontossága folytán. A szaknyelv ésszerű mértékű honosítása azonban kívánatos és szükségszerű a szakmabeliek és a laikus közönség közötti hatékony kommunikáció érdekében.

A számítástechnika nyelve az angol. Ez, akár tetszik, akár nem, attól még tény marad. Az angol szavak és kifejezések beáramlását nem szabad kulturális gyarmatosításként felfogni. Az új szavak befogadása a nyelv gazdagodását is jelentheti, főleg egy olyan korban, amelyben a politikai, gazdasági, kulturális határok sorra ledőlnek. Mindnyájan egy falu, a VILÁGFALU lakóivá válunk, illik egymást jobban megértenünk.

Írásomban Európa egyik legrangosabb számítástechnikai lapjának, a német nyelvű *c't Magazin* für Computertechnik-nek a gyakorlatát tekintetem iránymutatónak. E lapnak nemcsak tartalmát, hanem szakmai nyelvhasználatát is példaértékűnek tartom.

A későbbiekben érdemes lenne külön figyelmet szentelni az átvett angol szavak fonetikus átírásának (nem a védett szavakra, illetve kifejezésekre gondolok, hiszen azokat természetesen változtatás nélkül kell leírni).

Farkas Flórián

A szerzőről: Farkas Flórián okleveles villamosmérnök. Jelenleg a holland IBM IT (információs technológia) specialistája. Többéves tapasztalattal rendelkezik a számítástechnika és az elektronika területén. E-mail-címe: florian@tref.nl

Köszönetnyilvánítás: a szerző ezúton is szeretné megköszönni Varga Mártának, a Groningeni Állami Egyetem lektorának a cikk megírásához nyújtott bátorítását és segítő támogatását.

A családnév megbecsüléséről

Remélhetőleg a kedves olvasó nem tartja túlzásnak, ha a személynevek alaki sérthetlenségének kérdését szóvá tesszük abból az alkalomból, hogy egyik ismert országos napilapunknak kitüntetett nyelvészek című cikkében (Magyar Nemzet, 1997. dec. 10.) a következőt olvashattuk: *Bárczy-díjat* kapott A. Cs., az Egyetemi Könyvtár könyvtárosa. Bizonyára sokan vagyunk, akik jól tudjuk, hogy európai híru nyelvész-professzorunk, a Kossuth-díjas akadémikus Bárczi Géza családnévét / betűvel írják.

Ezt az esetet tekinthetnénk egyszerű sajtóhibának, ha ugyanebben az időben nem került volna kezünkbe a *Tekintet* című folyóirat Veres Péter-élmélszáma (1996/5-6.), amelyben G. J. emlékező írásában kétszer is előfordul az említett téves névírás: „A debreceni egyetemen kiváló professzorok adtak elő, náluk jobbkat el sem lehet képzelni. Karácsony Sándor, Szabó István, Bárczy Géza, Juhász Géza, és még sorolhatnám”; „A vizsgáink pedig egész jól sikerültek még Bárczy Gézánál is, akinek a nyelvészeti következtetéseit egyébként nehezen lehetett megérteni” (145. és 149. lap). Ez már nem lehet sajtóhiba. Így hát arra a meggyőződésre kellett jutnom, hogy Bárczi Géza nevét még egyik hallgatója sem tanulta meg helyesen leírni. Nem csodálkozhatunk hát azon, hogy az újsághírben is tévesen írták a róla elnevezett nyelvészeti díj átadásáról szóló tudósításban.

Ennek a családnévnek kétféle frászmódja ismeretes: az egyik az *i-s* változat, ezek közé tartozik még Bárczi Gusztáv Kossuth-díjas gyógypedagógus; a nevét *y*-nal író család egyik tagja Bárczy István, a főváros egykori polgármestere (utca is van elnevezve róla!). A mai fővárosi telefonkönyvben tízezer-néhány példa található mindkét írásformára, miként más történelmi nevek esetében is: Kölcsey, de Rákóczi; Kazinczy, de Széchenyi stb.

Graf Rezső

1. Petőfi stílusa az Űti levelekben és tájleíró verseiben

Petőfi művei már egy megújított, árnyalt, sőt a nyelvújítók túlzásaitól is megtisztult magyar nyelven íródtak. A „fentebb stíl”, az érzelmes almanach-líra után a beszélt magyar nyelv ízeit, fordulatait adják vissza.

Az Űti levelek fiktív levelek, Kerényi Frigyeshez írta őket 1847 májusától novemberéig. A levelek két utazásról, a történelmi Magyarország északkeleti részének jeles helyszíneiről tudósítanak, ám ezekben nemcsak Űti élményeiről számol be. Érdekes összehasonlítási lehetőséget kínálnak a prózai szöveg és a kötött forma stílusai. A pályázó elemezze, a tájleíró versek és a levelek milyen megformáltságúak; hasonlítsa össze, miben jelentenek mást; hogyan kapnak jelentésmegbővítést a vers hangzása, képei, alakzatai.

A dolgozatírók a korstílus jegyeit tanulmányozzák előbb, és utána vessék össze, derítsék fel Petőfi nyelvhasználatának egyéni vonásait, jellemzőit. Ehhez meg kell vizsgálni az egyes művek szókészletét, nyelvi fordulatait, mondat szerkesztését, amelyek a népiesség, a közvetlen familiaritás kifejezői. Erdemes eldönteni, hogy milyen stilisztikai szempont szerint közelítik meg a szövegeket. Javasoljuk, hogy a szókészlet lexikális elemeit, rétegződését, a szavak jelentését és a szóhangulatot együttesen vizsgálják. Másfajta vizsgálati szempont érvényesülhet akkor, amikor az alak- és mondattani kategóriák stilisztikai értékeit veszik szemügyre. Mindkét szempont lehetővé teszi a mennyiségi elemzést is, azonban ez csak akkor történjék, ha valóban jelentős, a stílus egészére vonatkozó, alapvető elem bizonyítására szolgál. A téma kidolgozásának veszélye, hogy a tartalmi-esztétikai elemzés háttérbe szoríthatja a nyelvi-stilisztikai elemzést.

AJÁNLOTT IRODALOM:

Fábián-Szathmári-Terestyéni: A magyar stilisztika vázlata. Tankönyvkiadó, 1982; Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészletéről és jelentéséről. Szerk. Rácz Endre és Szathmári István. Tankönyvkiadó, 1980; Elekfi László: Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése, különös tekintettel az aktuális mondat- és tagolásra. Akadémiai Kiadó, 1986; Martinkó András: A prózairó Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése. Akadémiai Kiadó, 1965.

2. A nyelvi humor szerepe a publicisztikában és a társalgásban

A pályázó dönthet arról, hogy a publicisztikában (azaz egy vagy több napilap – esetleg hetilap – szövegeiben), avagy a mindennapi társalgás eseményeiben keresi-e és dolgozza föl anyagát. Vállalhatja mindkét stílusréteg vizsgálatát is azzal a szándékkal, hogy a kettő összevetésével tegye többoldalúvá eredményeit.

Lapszövegek vizsgálatában a közélet nyilvánosságát tartsa szem előtt, a társalgás szövegeiben a humor jelenségeit az élőbeszéd területéről gyűjtse és magyarázza, majd rendezze anyagát a stílusréteg változatainak hangulati-érzelmi árnyalatai szerint.

A humor nyelvi formái változatosak. Ellentét („Hosszú haj, rövid ész”), szó-lás torzítása („Többet ésszel, mint ész nélkül”), szótorzítás („Csak a *tesztmen* keresztül”), összetett szó bontása („A halottkém nem halott kém”), bővítés igekötővel („Jelentős alakja közéletünknek: főjelentős”), hangcsere („Imádom az imázsom”), sajtóságos értelmezés („Ajtótoccata és fűga – Bevezetés a falazás művészetébe”), mondat tartalmak szembeállítás („Nálunk nincs idegengyűlölet. Mi az ismerősöket szoktuk gyűlölni”), költői szöveg különös körülmények közé helyezése (a büntetés-végrehajtó intézet homlokára: „Örök, vigyázatok a strázsán!”). Stb., stb.

Az adatbázis szöveggé formálásában meghatározó a logikus rend követése (amit már a tartalomjegyzék is mutat). Kettős témaválasztás esetében az összevetés párhuzama kínálja a szerkesztés célszerűségét. Ügyeljen a terjedelem korlátozott voltára. Szemléltetésre szánt anyag mellékelhető.

AJÁNLOTT IRODALOM:

Bencédy József: Sajtónyelv. MÚOSZ, 1995. 173 oldal, további szakirodalommal a kötet végén; a Nyelvművelő kézikönyv I-II. címszavai (1980. és 1985.); Grétsy László-Kemény Gábor (szerk.): Nyelvművelő kézikönyv 1996. címszavai és a kötet szakirodalmi jegyzéke a 639–645. oldalon.

Szende Aladár

3. A szónoklás stílusa 150 év ünnepi beszédeinek tükrében

A pályamű célja, hogy 150 évnyi időszakon belül vizsgálódva, jeles nemzeti (politikai) vagy társadalmi vagy vallási ünnepeken elhangzott ünnepi beszédek vagy jeles közéleti személyiségek, írók, tudósok pályáját méltató jubileumi vagy emlékbeszédek összehasonlító elemzésével bemutassa, milyen is a szónoki stílus, mik jellemzik e 150 éven belül az egyes korszakok retorikai stílusát; mi a közös az elhangzott szónoklatok szerkezetében, felépítésében, nyelvhasználatában (pl. szókincs, mondat szerkesztés), a nyelvi, szónoki és stilisztikai eszközök alkalmazásában; miként és mi, milyen mértékben változott meg vagy bizonyult állandónak, visszatérőnek az évek, évtizedek során. Mivel e nagy időszakon belül még csak a fontosabb szónoki művek felderítése és összevető elemzése is túl nagy feladat lenne, célszerű a 150 évnek csak egy-egy rövidebb időszakát (pl. 10–15–20 éves periódusát) vagy néhány jeles évnek termését venni alapul. Ezen belül is csak egy-egy ünnepi beszéd-típuson (pl. az újévi beszédeken vagy a március 15-i szónoklatokon) célszerű elvégezni az összehasonlító elemzést. Járható út az is, ha valaki egy jeles szónokgyűjteményre választ ki, az ő beszédei alapján készíti el az elemzést. – Forrásul és az elemzések alapjául a (korabeli) napilapokban, szónoklatgyűjteményekben, retorikákban megjelent szónoklatok szolgálhatnak. A pályaműhöz mellékelként csatolni kell az elemzett szónoklatok teljes szövegét is.

AJÁNLOTT IRODALOM:

Balázs János: A szöveg. Gondolat, 1985; Bencze Lóránt: Mikor, miért, kinek, hogyan I–II. Corvinus Kiadó, 1996; 22 híres beszéd. Móra Könyvkiadó, 1995; Petőfi S. János: Szöveg, szöveg, műelemzés. OPI, 1990; Szabó G. Zoltán-Szörényi László: Kis magyar retorika. Tankönyvkiadó, 1988; Szabó Katalin: Kommunikáció felsőfokon. Kossuth, 1997; Szónokok, előadók kézikönyve. Kossuth, 1974; Tolcsvai Nagy Gábor: A szövegek világa. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994; Wacha Imre: A korszerű retorika alapjai. Szemimpex Kiadó, 1994 (bibliográfiával).

Wacha Imre

Közzéteszi: Bencédy József, a verseny bírálóbizottságának elnöke.

A magyar nyelv az ezredfordulón

Az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Honismereti Szövetség közös levélben fordult a világ magyarságának olyan jeles személyiségeihez, akik íróként, művészként, tudósként, politikusként felelősek és felelősséget is éreznek nyelvünkért. Három kérdést tettünk föl nekik azzal a nem is titkolt céllal, hogy válaszaikat lehetőségeinkhez mérten közzé is tesszük. Felkérésünknek több mint húsz megkérdezett készségesen eleget is tett. Közülük néhányan nem írásban küldték el válaszukat, hanem munkatársunkkal való személyes találkozás során, hangszalagra rögzítve fejtették ki véleményüket. Ez utóbbiakat az érintettek hozzájárulásával – sőt részben kérésükre –, bizonyos fokig az arányok kedvéért is, helyenként némileg megrövidítettük, feszesebbé tettük.

A két kezdeményező szövetség lapja, az Édes Anyanyelvünk és a Honismeret 1998. júniusi számában megkezdte a beérkezett válaszok közlését, mégpedig úgy, hogy a rövidebbeket a kisebb terjedelmű Édes Anyanyelvünk, a hosszabbakat a Honismeret jeleníti meg.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Honismereti Szövetség ezúton mond nyilvánosan köszönetet mindazoknak, akik a felkérést elfogadták, és értékes válaszaikkal megtisztelték bennünket, megtisztelték lapunkat.

A feltett kérdések:

1. Milyen közvetlen élményekből táplálkozik anyanyelvi tudata, anyanyelvéhez fűződő kapcsolata?
2. Ön szerint veszélyben van-e anyanyelvünk, és ha igen, mit kell tennünk védelmére?
3. Milyennek látja a harmadik évezred küszöbén az úgynevezett kis nyelvek és általában az anyanyelvek helyzetét és jövőjét?

BARANYI FERENC költő

1. Pilisen, ebben a szlovák nemzetiségű faluban, ahol 1937-ben megszülettem, mi magyarok „kisebbségnek” számítottunk még az én gyerekkoromban is. Mégsem tudnak a krónikák egyetlen komolyabb súrlódásról sem a több mint két és fél évszázad alatt. Beleznai János báró ugyanis 1722-ben „hozatott” nyitrai tótokat a birtokára.

Anyai nagyanyám horvát, nagyapám pedig cipszer (felvidéki német) volt. Apám felmenői viszont büszke magyarok: hajdúsági pásztorok voltak, dédapja volt az első, aki mesterséget tanult. (Kalapos lett belőle Monoron.) Az én szüleim pedig már a „falusi intelligenciához” tartoztak, ezért engem – mint afféle úrigyereket – már dada nevelt: egy Melich Maris nevezetű tót leány.

A családi körben tehát a magyar mellett még három másik nyelv is (horvát, német, szlovák) „zaporozhatott” volna rám, de én már a bölcsőben is csak magyar szót hallottam. A Pilisre keveredett „idegenek” – anyai nagyszüleimet is beleértve – azzal akarták bizonyítani önként és boldogan vállalt elmagyarosodásukat, hogy tisztán és választékosan beszélték a „bennszülöttek” nyelvét. Még Melich Maris is, az egyszerű parasztlány. Pilisen korántsem volt jellemző az a kavart beszéd, amely sok más vegyes nemzetiségű faluban mosolyra készteti talán még ma is az odavetődöt. Nem. Ott a tótok is nagyon szépen beszéltek magyarul. Talán mert ott, Pest megye déli fertályán elszigeteltébbek voltak, mint északon, a Pilis hegységben, ahol „tömbösebben” fordultak elő. Ebből az elszigeteltségből fakadt talán az a félelem, amely arra készítette őket, hogy gyorsabban asszimilálódjanak.

Ebből következik, hogy Pilisen is éppolyan szép magyar szót kaptam útravalóul, mint apám monori, hajdúsági vagy erdélyi rokonainál. Anyanyelvi tudatom ezekből a közvetlen élményekből táplálkozik. Felnőtt koromban főleg műfordítói munkásságom során ámultam el gyakran: nem volt az a bizarr keleti vagy rafinált nyugat-európai versforma, ritmusképlet, amelyet magyarul visszaadni ne lehetett volna. Kevés ilyen elasztikus nyelv van, mint a miénk.

2. A világ globalizálódása megállíthatatlan folyamatokat indít el. Az angol eddig csak a világnyelvek egyike

volt, hamarosan viszont a világ nyelve lesz. Már most is olyan szerepet tölt be, mint amilyet az eszperantónak szánt hajdani kimunkálója. A rohamosan fejlődő technikát – beleértve a számítógépeset is – egész egyszerűen nem tudjuk terminológiával követni, befogadjuk nyelvünkbe az idegen (túlnyomórészt angol) szakkifejezéseket. A ragok maradnak csak magyarok. Sajnos, ez nem csupán a technikai nyelvre érvényes, a köznyelv is amerikanizálódik, hiszen már nálunk sem bevásárolni megy a háziasszony, hanem shoppingolni... A szupermarketba.

A szép magyar beszéd muzeális érték lesz, mint a népdalok, amelyeket már rég nem a nép énekel... A nemzeti kultúra – s vele a nyelv – hordozói (színházak, könyvek, hanglemezek stb.) egyre hozzáférhetetlenebbek lesznek a tömegek számára. Ez a kapitalizmus lényegéből fakad, hiszen az elbutult sokaságot sokkal könnyebb olcsó munkaerővé alázni. A nem olvasó, fél életét a képernyő előtt töltő ifjúság beszédét hallgatni már most idegborzoló. Minek köntörfalazni? Itt igenis politikai kérdésről van szó. Megoldást csak a „multik” kapitalizmusának megszűnése hoz majd. Egy olyan társadalmi berendezkedés, amelyben nem a pénz lesz az egyedi értékmérő, visszaadja a kultúra és a klasszikus emberi értékek becsületét is. Nem a gátlástalan üzletember lesz a fiatalok eszményképe, hanem olyan valaki, aki nagy tudású, jellemes, áldozatkész, merészen vállal a világ gondjából egy hazányit – és szépen, szabatosan beszél. Egy olyan rendszer menti meg nyelvünket is, amely a kulturáltságot, a kultúra fejlődését éppen olyan fontosnak tartja, mint a gazdasági fellendülést.

3. A harmadik kérdésre az imént nagyjából már választottam is. Még csak ennyit: a kapitalizmus – azzal, hogy „túlgyőzte” magát – a saját végjátékát gyorsította fel. Most már nyugodtan elszemtelenedhet, mert nincs „ellensúlya”. Elszemtelenedése viszont az elégedetlenség táborát növeli. S ebből logikusan következik, hogy... Na. Mindenki tudja, hogy mi következik ebből. Mindenesetre egy megújult, elsősorban a tömegek felemelkedését munkáló társadalomban (amelyet nem tudom, hogyan neveznek majd) a kis népek sorsáért sem kell aggódni. A nyelvükért sem, amelyet ma még úgy-ahogy beszélnek.

A magyar nyelv az ezredfordulón

JÓKAI ANNA író

Az anyanyelvről – 2000 előtt

1. Anyám század eleji beszéd tartalmait, németből torzított szavai, Vas megyéből származó kifejezései színes, de egy kissé vegyes nyelvi alappal indítottak. Esmélésben minden a szóhoz kötődött: az indulatok megnevezése csakúgy, mint az el-lenséges vagy baráti tárgyaké. A gyerme-ki tévesztések még ma is élnek, valaki bennem néha elsutogja: „állatvíz” az állott víz helyett, a medve az „nedve”, s ha nem vigyázok, kicsúszik a számon a „rosseb”. Attól kezdve azonban, hogy ol-vasni megtanultam, szinte egész szókín-csemet a könyvekből vettem. A népmesék gazdagsága, a „szerencséd, hogy öreg-anyádnak szólítottál”-féle ízes fordulatok, a szólások plaszticitása belém rögződött, gyakran használtam gyönyörűséges képi megjelenítést az egyszerű ige helyett. For-dítóim ezt a stílust megszenvedték. Első regényem, a 4447 lengyel megjelenése előtt fordítottam kétségbeesett táviratot kül-dött: „Miért ad Nusi néni vizet az egerek-nek a konyhában?”. Szegény Nusi néni! Ült a homályban, és itatta az egereket. Lengyelül valószínűleg szimpla „sírdo-gált” lett belőle. A hasonlatok bősége is elragadt: „Állt, mint Bálám szá-mara”, „Bámult, mint borjú az újkapura”, „Bizonytalan, mint a kutya vacsorája”. Egyébként rövid, ostorsuhintású monda-tok. Azután némi oldódás, lebegtetés, majd az áradó prózanyelv ismét szikárabb lett; kevesebb hasonlat, több metafora, ta-karékoság a jelzőkkel. A közmondások-nak már nemcsak a színe, a fonákja is. A lélek összeszedettségére az elrendezett nyelvben is megnyilvánul. A túldíszített-ség, a barokkos mondatfűzés és a szürke panel-elem egyaránt árulkodik a szemé-lyiségről. A kinyilatkoztatás frázisai épp-oly szomorúak, mint a ködös szellem aka-dozó, ide-oda ugráló mondatföredékei. A használt nyelv vallomás arról, mire jutott az ember önmagával, szűkebb környe-ze-tével és a tágas világgal. Bár az ügyes mesterkedő gyakran megtéveszthet: képes úgy beszélni, s úgy írni is, mintha súlyos gondolatokat görgetne a túlbonyolított-ságban. Mások az üres, kopogó géphan-got vélik „olvasmányosnak”. Mindeneset-re: író és anyanyelve egymástól el nem választható – legfeljebb pengeélen. Csak amit nyelvileg is elbírok, az az enyém. A megfogant valami a nyelvben születik létre, viszont a *semminek* a legdúsabb nyelv sem adhat igazi életet. Minden él-mény, lett legyen az irtózatossá vagy tűn-dökletes, összeforrt a megnevezéssel.

2. Anyanyelvünk csúf, szimplifikáló-dik – mert az átlag gondolkodás is ezt teszi, sajnos. A fogyasztói társadalom, a

fogyasztóvá lefokozott ember mindig siet – azt hiszi, különben lemarad a többi mö-gött. Ezt a kapkodást, sietséget tükrözi a nyelv is; az infantilis rövidítések, például a „pari”, az „ubi”, a „kolbi”, a „cuki”, a „cigi”, s a már közmegegyezésként elter-jedt, elviselhetőbb „nagi”, „fagi” stb. A *hanghordozás* is ronthatja a nyelvet: a végtelenségig fölpörgetett agresszív hada-rás, mű-eufória, amikor a méregdrága reklám-másodpercekbe minél több infor-mációt szeretnének bezsúfolni, hogy a hallgató szinte elkábuljon...

Éppígy a művészi körökben elharapó-dzott motyogás, „a semmi sem lényeges, mit sem tudhatunk” divatos életérzés már-már kötelező megnyilvánulási formája. Elkoptatott s rosszul használt kifejezések a médiában a „nagyságrend”, „az egy *dolog*” (a hangsúly is téves!). A réteg-nyelv, a csibésznyelv *mértéktelen és indo-kolatlan* beemlése a mindennapi beszéd-be, a „zsoszó”, a „suska”, a „mani” stb. A folyékony trágárság, ahogy helyettesíti például az árnyaló, a szituációra legjob-ban illő igét. (Az „elrontotta”, a „meghi-úsította”, „eltévesztette”, „elpuskázta”, „eltolta a háztól”, esetleg bizalmasan az „elszúrta” helyett...) Az író és az irodal-m természetesen *dolgozik* a régebben naívvul nyomdafestéket nem tűró szavak-nak minősített tartományban, ott, ahol szükséges, módjával, a hely, a hangulat vagy a figura jellemzésére. A mindenkori szöveggörnyezet igazolja ennek szüksé-gességét, fölmutatja kényeskedés, finom-kodás, prűderia nélkül a nyelvben is meg-mutatkozó silányságot, de nem *élvezke-dik*, nem pancsol a pocolyában. A rontott nyelv nem *bázisa* a stílusának, hanem *eszköze* a szótár megtisztításának. S ha már a szellemi élet elvékonyodott, virágzik hát a bárgyú szellemesség, a *visszaélés*, a *ferdítés* mint reklámfogás. „A teremtes Corol-lája”, „Az élet habos oldala”, „A jeges-legjobb”, „háztixnéző”, „kívül vagy belül”, s talán a legízletlenebb: „Fincsi Leonardo”. A szabadoság, szabadság he-lyett, a nyelvben is tombol. És az üzletek nevei... Emlékszem egy régi kabarészám-ra. Az utas arra a következtetésre jut, hogy a kapitalizmus csak este, a ködben, taxiban ülve jó dolog: mert legalább meg-lehet ismerni a cégtáblákról, hol járunk... Nos, manapság nálunk fényes nappal is nehéz a megkülönböztetés, melyik ország melyik fővárosa. Shopping center, pub, Pizza-hut, McDonald's, night club, peep-show, lady fashion, toppers bar, second hand shop, Perfect stúdió és a „Kleider-Bauer körút”, egész hosszában... Ez már nem a külföldi látogatók iránti udvarias-

HABSBURG OTTÓ politikus

1. Mindig beszéltem magyarul, hiszen anyanyelvem, és ennek foly-tán egész természetesen megtar-tottam ezt a nyelvet annál is in-kább, mert állandóan együtt voltam magyarokkal. Azonkívül nagyon szeretem a magyar irodalmat. Az irodalom pedig megőrzi a tiszta nyelvet.

2. Veszélyben biztosan van, habár nem tartom a helyzetet ez idő szerint tragikusnak, mert a nemzet megtartotta a nyelvét a leg-nagyobb nehézségek közepette. Amit tenni kellene, az főleg az, hogy megőrizzük a nyelv tisztasá-gát, és harcoljunk az ellen, hogy a publicitásban mindinkább kirekesz-tik a magyar nyelvet, és az angolt használják helyette.

3. Szép jövőt látok az anyanyelv-vek számára, ha vannak emberek, akik képesek nyelvüket megtartani. Ez főleg vonatkozik a magyar nyelv-re, amelyről az a mondás áll, hogy „nyelvében él a nemzet”. A mi nemzetünk, földrajzi helyzete foly-tán, csak a nyelvünk által tudott és tud tovább létezni.

Önöknek értékes munkájukhoz további sok sikert kívánva, meleg üdvözléssel:

HABSBURG OTTÓ

ság, és nem is megfontolt üzletpolitika. Ez a *majmolás*. Nem *beszélnek* az idegen nyelvet, hanem papagáj-színt egy-egy szóval kérkednek. Társaságban sok a *lo-csogás*, a pont, a vessző hanyagolása, a hivatalokban a fűrészpör-szárasság, a vakkantó *szükszavúság*. Érintkezéseink-ben bizony a *közöny* csörög. A *lelkület* átút a nyelven, s a nyelv visszahat a lelki-letre. Ahol a nyelv veszélyben, ott az élet-minőség is veszélyben van.

3. A harmadik évezred küszöbén is szüksége lenne az anyanyelvnek, a kis nyelveknek valamiféle méltóságra: *világ-gazdagítók* lehetünk – a beolvasztás, be-olvasdás vétek. A gőgös bezárkózás saját nyelvünkbe viszont butaság – hiszen így éppen *önértékünk közvetítése* sikkad el. A gyász szava, az ünnep szava, káromlá-sunk a hirtelen haragban, a könyörgés és ima számunkra a *magyar nyelvben*, a szá-munkra *édes* anyanyelven nyer formát. Az ország nyelve által munkálkodik; a harang is csak addig harang, amíg a nyelvét el nem veszti. A jövő? Csupa *ha*, és csupa *bizalom*.

A magyar nyelv az ezredfordulón

MICHELBERGER PÁL mérnök, akadémikus

1. Az anyanyelv olyan számomra, mint az éltető levegő. Az élet nélkülözhetetlen feltétele, melyről azonban csak akkor veszünk tudomást, ha valamilyen külső gátlás megakadályozza a lélegzést. Anyanyelvi tudatom ezért későn, érett felnőtt korban és elsősorban külföldön alakult ki.

Az 1960-as évektől kezdődően számos alkalommal vettem részt üzleti tárgyaláson, nemzetközi konferencián. A legtrikább esetben segített tolmács a munkában, kezdetül fogva magamra voltam utalva, idegen nyelven tárgyaltam, vitatkoztam, idegen nyelven adtam elő, és közben természetesen idegen nyelven gondolkodtam. (Néha nem is voltam tudatában, hogy milyen nyelven.) Könnyen tanultam idegen nyelveket, sőt számos nyelvi fordulat tanulás nélkül ragadt rám.

Mégis lényeges különbség mutatkozik az anyanyelvi és az idegen nyelvi ismereteim között. Az anyanyelvi ismeretek mélyen megalapozottak; családi, iskolai háttérrel érzelmi töltésű, és hosszú éveken át állandóan jelen volt életemben. A naponkénti olvasás (akár szépirodalmi, akár szakmai, de talán még az újságolvasás is ide sorolható) teljesen áthatotta életem. Az anyanyelvi szókincsem így összehasonlíthatatlanul gazdagabb az idegen nyelvi ismereteimnél.

Ezt a különbséget lépten-nyomon tapasztaltam (tapasztaltam) külföldön. Előadást tartok, vagy tárgyalok; folyékonyan beszélek, és egyszer csak megakadok, nem jut egy szó az eszembe. Szakmai megbeszéléseken kiegészítenek; a mondanivaló gondolatmenetéből következtetnek a megfelelő szóra, és kiegészítik a beszédemet. Ez nagyon sokszor valóban segít, de néha igen zavaró is lehet, ha a segítő szó nem pontosan az általam keresett fogalomnak felel meg, hanem árnyalatnyit eltérő értelmű vagy eltérő hangulatú. Ilyenkor az előadás fő vonalához nem illő magyarázkodásra, körülírásra kényszerülök, vagy meg kell elégednem azzal, hogy az előadás nem fedti pontosan a gondolataimat, nem eléggé árnyalt. Mindez a hallgatókban olyan benyomást (érzelmet) kelt, hogy az előadó gondolatai nem eléggé mélyek. A nyelvi szegénység így gondolati szegénységgé alakulhat.

Írásban ez kevésbé zavaró, hiszen idegen nyelvi fogalmazásnál sokat segíthet egy jó szó-tárház használata vagy hasonló témával foglalkozó – anyanyelvi szerzők által írt – művek forgatása.

Beszéd közben, előadás közben azonban a szó-tárházhasználat megtöri a gondolat folyamatoságát. A töredezettség, magyarázkodás miatt elvész a mondanivaló „sava-borsa”.

Ezek az élmények mélyítették el bennem az anyanyelvi tudatot. Anyanyelvemen tartom magam teljes értékű embernek. Idegen nyelveken hiányos az általános műveltségem, és ezt nem pótolja a szűk szakmai terminológia ismerete. Hiányzik idegen nyelven az óvodai gyermekversek ismerete, hiányoznak a középiskolai memoriterek emlékei, és bármennyire furesának tűnik is, hiányoznak az államigazgatás „bükkfanyelven” megfogalmazott rendeletei, törvényei.

2. Anyanyelvünk még nincs komoly veszélyben. A nyelv fejlődik, változik, új szavakat kölcsönöz más nyelvekből (jelen korban főleg az angoltól, amerikaiból), de el is hagy idegen szavakat, melyek távoliak a magyar nyelv struktúrájától. Az előbbi állításomat a

történelem sokszorosan igazolta. A török hódoltság alatt kölcsönözött több száz oszmán-török szóból alig 2-3 tucat maradt meg a mai magyar nyelvben. A közelmúlt divatos orosz szavait, pl. a *tovariscs* vagy *nacsalnyik* szavakat gyermekeink már nem értik. Más szavak ezzel szemben még az eredeti finnugor kifejezést is kiszorították, mert hangzásban jól illeszkedtek a magyar nyelvbe. A szláv eredetű *széna* kiszorította a finnugor megfelelőt, jóllehet eleink lovas nomádként még a szláv érintkezés előtt ismerkedtek meg a szénagyűjtéssel. Más ősi szavunk, pl. a *tarján* helynevekben maradt fenn, eredeti, foglalkozást jelentő értelme elhomályosult; egyes szavak teljes jelentésváltozáson mentek keresztül, ki tudja pl., hogy a mongolból származó *tömény* eredetileg tízezeret jelentett.

Egy szó, mint száz, a nyelv él és folytonosan változik. Ha ez a változás a kifejezőképességét erősíti, a megfogalmazást árnyaltabbá, pontosabbá teszi, akkor fejlődik a nyelv. Ellenkező esetben romlik, degradálódik. A változás leglátványosabb a szókincsben, de kiterjed a nyelvtani szerkezetekre is, és ezekre ugyanaz érvényes, mint a szavakra; a divatszervezetek előbb-utóbb kikopnak nyelvünkől, az életrevaló szerkezetek pedig gazdagítják a nyelv kifejezőképességét.

Nyelvünk nincs még veszélyben, de veszélyeztetik, sajnos, sokan a sajtóban, tévében, rádióban. Az újságírók, médiasztárok stílusa, magatartása ízlésformáló. Ők az „írastudók”, a köznapieknél műveltebbnek, iskolázottnak tűnnek. Ezt a hitet igyekeznek elmélyíteni; sok – a köznép által nem ismert – idegen szót használnak, mert a sok idegen szó beavatottságot, tudást sejtet, szakmai jártasságra utal. (És egy újságíró nem engedheti meg magának, hogy valamiben ne legyen jártas, szemben egy szaktudóssal, aki viszont nyugodtan kimondhatja: „nem tudom”, esetleg „a tudomány még nem ismeri a helyes választ”. Ez a veszélyeztetés is inkább az újságolvasókat, rádióhallgatókat, tévénézőket érinti, ők nem fogják tudni, hogy adott esetben miről is szeretett volna az újságíró írni, beszélni; maga a nyelv túléli ezt a rongálást.

Ugyanígy értékelem az idegen nyelvű reklámok, üzleti feliratok elterjedését. Tartósan ezek nem rontják a nyelvet, legfeljebb a hazai vevőket riasztják el vagy tartják tudatlanságban. Előbb-utóbb a kereskedők rájönnek, hogy a hazai vevőkörzés meggyerése és pontos tájékoztatása legalább olyan fontos, mint a hazánkba látogató turistáké. (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy az idegen nyelvű feliratok és tájékoztatók igen sokszor hibásak, ami a külföldi vevőket is elriasztja.)

3. Európában több évszázados tapasztalatunk, hogy a kis nyelvek általában szívósan tartják a helyzetüket, megmaradnak a nagyobb közvetítő nyelvek mellett. Ma is élő nyelv a katalán, a fríz, a plattdeutsch, a schweizerdeutsch. Szándékosan zömében olyan nyelveket soroltam fel, melyek nem nagy mértékben különböznek a környező nagy közvetítő nyelvektől (jelen esetben a spanyoltól, hollandtól és némettől), mégis megtartották viszonylagos önállóságukat. Még szívósabbak a nem rokon környezetben élő kis nyelvek, pl. a baszk, észt, finn, albán. A fennmaradásuk független az önálló állami lététől. Egyes, a köztudatban már kihaltak ítélt nyelvek pedig szinte újjászületnek

(pl. a velszi és a héber). Az egyes nyelvek, nyelvjárárok szívósságát abban is tapasztaljuk, hogy az adott környezetbe kerülő – más nyelvjárást beszélő –, zeneileg érzékeny személyek hosszabb-rövidebb idő elteltével alkalmazkodnak az adott nyelvjáráshoz és kiejtéshez, szófordulatokhoz átveszik környezetük szokásait.

Teljesen eltérő az Egyesült Államok helyzete. A lakosság túlnyomó többsége különböző nemzetekből toborzott bevándoroltak utóda. A bevándorlók egy-egy csoportja általában kis létszámban érkezett, és a megélhetéshez nélkülözhetetlen volt a közvetítő nyelv (az angol) elsajátítása. A közvetítő nyelv a második, illetve a harmadik generációban már az ország nyelv-vé alakult. Ez az „amerikai” azonban nem egyezik pontosan az angollal, eltérő a kiejtése, szókincse, helyesírása, nyelvi fordulatai. A soknemzetiségű bevándorlók gazdagították (deformálták?) az eredeti angolt, ami természetesen maga is folytonosan változik, de az amerikaiól eltérő módon. (Eltérő módon fejlődik az ausztrál, indiai és egyéb volt brit gyarmati angol nyelv is.)

Az egységesülő Európában, várhatóan a közigazgatás területén, fel fog merülni egy egységes államnyelv gondolata, mely kétségtelenül egyszerűsíthetné a brüsszeli bürokráciát. Ez azonban kettőszakítaná a társadalmat „írás-tudókra” és „köznép-re”. Ráadásul itt Európában minden országnak létezik a maga fejlett közigazgatási nemzeti nyelve (ezek ugyan nem követik a nyelvjárásokat, de azért alapjában érthetőek az eltérő dialektusban beszélőknek is), nem szükséges tehát egy közvetítő nyelv az egyébként ismeretlen fogalmak megnevezésére (mint pl. egyes volt gyarmatokon). Ez informátika fejlődése várhatólag jelentősen megkönnyíti a jövőben a nyelvek közötti fordítást és az egységes közigazgatási nyelv helyett gépi fordítás fogja az egységes európai közigazgatást megvalósítani. (Az egynyelvű Egyesült Államok esetében is várhatóan fel fog merülni a jövő században a spanyol nyelv bevezetése.)

A közigazgatási nyelv teljes egységesülését a társadalmi ellenállás várhatóan megakadályozza, mert a közigazgatással a „köznép” is találkozik. Merőben eltérő a tudomány nyelvének helyzete. A tudomány a tudósokra tartozik (a „köznép” nehézsége miatt igyekszik elkerülni), a tudósok pedig hajlamosak a maguk tudományos nyelvén beszélni. A középkorban latinul, jelenleg angolul (amerikailul). Ha a tudomány nyelve a kis nemzetek nyelvéből kikerül, akkor ezek a nyelvek csönkulnak. A csönkulás káros a nyelvekre, és lassú elhalásukhoz vezet. Az egynyelvű tudomány káros magára a tudományra, a tudományos gondolkodás fejlődését lelassítja, a sokszínűség – a tudományos diverzitás – helyett monokultúrát hoz létre, a tudóstársadalom kettősosztja anyanyelvi és csak tanult nyelvet beszélő kutatókra. Az egyetlen tudományos nyelv negatívan hat a gazdasági életre is, mert a tudomány eredményeit nem képes nemzeti nyelven közvetíteni az iparban, a mezőgazdaságban dolgozó „köznépnek”. E sok negatív hatással szemben csak az egységes nyelv „nyelvi előnyei” állnak (publikálás, levelezés, kölcsönös megértés, egységes tanítási nyelv az egyetemeken), de ezek zöme azzal is megvalósítható, ha az angol nem az egyetlen tudományos nyelv, hanem a tudományok közvetítő (kommunikációs) nyelve. (Bővebben: Természet Világa 1997. No 5. 194–196. old.)

A körkérdésünkre kapott válaszok közlését következő számunkban folytatjuk. Akkor előreláthatólag Czirány György, Határ Győző, Kántor Lajos és Nagy Károly válaszát adjuk közre. (A szerk.)

A jelenkori gyermeksjátóról

A kiadók és írók nagy része abban a hiedelemben él, hogy mi sem könnyebb a világon, mint gyermekek számára írni könyvet. Am a gyermekkönyv, az ifjúsági könyv az irodalmi művek legnehezebb műfaja. A legzséniálisabb író is kudarcot vall, ha tehetségéhez nem járul a gyermekvilág erős szeretete. Meg kell találni a módját annak, hogy a gyermekek fogalomvilágát ne népesítsék be a szerzők együgyű történetekkel, szellemét, nyelvét és ízlését ne rontsák meg az idegen világban járó, silányul fordított olvasmányokkal. Ezek tükrében kell szemlélnünk a gyermeksjátó termékeit is.

A gyermeksjátó egyetlen fóruma sokáig nálunk is a felnőtteknek szóló lapok gyermekmelléklete volt. Az 1870-es évektől kezdve kezdtek megjelenni a gyermeklapok. 1870-ben indult az *Agai Adolf* által szerkesztett *Kis Lap*. E megszokott és a polgári igényeket sokáig kielégítő gyermek- és ifjúsági lapok mellett 1890. január 1-jével jelent meg *Benedek Elek* és *Pósa Lajos* gyermeklapja, az *En Újságom*. Nem jellege, szerkezete, hanem szelleme, hangneme jelentett újdonságot. A gyermekek magyarságra nevelését helyezte a középpontba, s ezzel első számától kezdve hatalmas sikert aratott a „magyar nemzeti” kategóriákban gondolkodó korban.

A legújabb kori gyermeksjátó-történet is rejt érdekességeket. A rendszerváltást megelőzően a lapok nagy része (*Kincskereső, Kisdobos, Pajtás*) a Magyar Úttörők Szövetségének kezében volt. Az 1986–1988 között beáramló újságok nagy többsége képregény (*Berci, Bobo, Góliát, Mickey Mouse, Pejkó, az én lovam, Rózsaszín Párduc, Tumák, Tom és Jerry*). Mivel azonban semmiféle szűrőrendszer nem működött, a magyar piacot elárasztották az olyan lapok, amelyek nem ütnek meg a kívánt színvonalat. Sokuknak (*X-MEN, TRANSFORMER, BARBIE*) nem is célja a gyermekek színvonalas nevelése, megjelenésük egyetlen oka a reklám. Sajnos, így mérhetetlen károkat is okoznak anyanyelvünk terén és a gondolkodásunkban is. Amíg az elmúlt rendszerben a lapok nagy része ellenőrzés alatt állt, addig mára az a helyzet alakult ki, hogy bárki, akinek pénze van, kiadhat gyermeksjátókat minden következmény nélkül. A lapok színvonala ezért jelentősen visszaesett. A 80-as évek végétől, a 90-es évek elejétől a magyar gyermeksjátó termékei között kezdtek megjelenni a különböző felekezetű egyházak lapjai: *Aranyág, Bocs* (katolikus), *Örömhír, Emmaus* (református).

Ha valaki végignézi egy nagyobb újságosstandon, azt állapíthatja meg első látásra, hogy félelmetes gyermeksjátódömping uralkodott el, első sorban a fővárosban. Jelenleg (1989–1996) 94 gyermeksjátó van. A kép-

regény-újságok száma: 39. Majdnem a fele a gyermeklapoknak! Ezeknek az újságoknak a nagy többsége külföldről jön be hozzánk. A leggyakoribb, a negyedik-hatodik osztályos korosztály által ismert lapokat a következőképpen csoportosítottam:

1. Kisiskolás (olvasni már tudó) kortól forgatható színes, mesés havi lapok (magazinok): *Donald Kacska, Garfield, Dörmögő Dömötör, Buci Maci, Dumbó, Süni, Mickey Mouse*.

2. Nem kifejezetten gyermekeknek szóló lapok, amelyeket elsősorban tizenkét évesek olvasnak: *Kutyarevű, Természetbúvár, Élet és Tudomány, Magyar Horgász, Sporthorgász, 100xSzép, Nemzeti Sport, Budapesti Foci, 576 Kbyte*.

3. Az ifjúsági sajtó termékei, amelyeket – véleményem szerint – első sorban tizenhárom-tizenéves évesek és középiskolások számára szerkesztenek: *Girl, Ifjúsági Magazin, Bravo, Popcorn*.

4. Elsősorban képregényekből összeállított, gusztustalan kiállítású és tartalmú, már megjelenésükben is erőszakosságot sugalló sajtótermékek: *Mad, Batman, Pókember, Kretén, Morbid*.

5. Rejtélyűjság: *Kistűles*.

6. Programfüzet: *Pesti Est-Junior* (a Pesti Est fiataloknak szóló ajánlófüzete mozi- és koncertműsorral).

A tartalom színvonala, legtöbb esetben, messze elmarad a formától. A rovatokra már nem jellemző az az igényesség, amelyet elvárhatnánk a gyermeksjátótól. A *Buci Maci, Dörmögő Dömötör* és közeli rokonai nem ártnak a kisiskolásoknak, de színvonalas anyanyelvi épülésükhöz sem nyújtanak különösebb segítséget. Viszont a *Kretén, a Pókember* és társai nemcsak egyenesen megrontják a fiatalok gondolkodását, agresszívvá, brutálisá teszik őket, hanem a magyar nyelv szókészletét és szövegszerkesztését is negatívan befolyásolják. Nem szabad hagyni, hogy a legfogékonyabb korosztály azt higgye, ez a szép, kifejező magyar írott beszéd. Az úgynevezett irodalmi nyelv szinte meg sem jelenik a gyermek- és ifjúsági sajtóban. A *Szívárvány heted 7 határon*

néhány írása képez ez alól kivételt. Ezt az újságot viszont csak iskolákon keresztül lehet megrendelni. Azonban a népmese műfaja, amelyet ez a korosztály – saját tapasztalataim szerint – igényel és kedvel, minden újságból hiányzik. Nyelvészeti szempontból pozitívumként fogható fel, hogy a magazinokban nem bombázzák sznob módon idegen kifejezésekkel a gyermekolvasókat, ahogyan az argóból sem kerülnek be a kisebbeknek szóló lapokba ízléstelen, hirtelen felkapott, divatossá vált kifejezések.

Természetesen nem minden iskola favorizálja az ocsmány nyelvezetű képregényeket. Vannak, akik felismerik ezek ízléstelenségét, azt, hogy „nem éri meg az árát”, „tele van értelmetlen dologgal”, „gusztustalan, rosszindulatú poénokkal van tele”, „túl amerikaias”. Viszont a kisebbek által kedvelt magazinokat többeknél érte az a vád, hogy „már kinőttem belőle”, „gyerekes”, „unalmas és elég babás”. Ezek után feltehetjük a kérdést: hol a 10–12 évesek gyermeksjátója? Sehol. Megfeledkeztek róla. Hogy kik? Akik a rendszerváltást követően elárasztották a piacot a gyermeksjátó termékeivel. És ahogy a tapasztalataim mutatják, bele is törődtek abba, hogy elég, ha olvas ez a korosztály. Mindegy, hogy mit. Valóban olvas: egyesek még *Buci Macit* meg *Dumbót*, mások *Bravót* és *Kretént*. Ebből merítik az információikat a világról, ezen keresztül alkotnak fogalmat irodalomról, a magyar nyelvről, az esztétikumról. A sok fogékony kor közül az egyik legfogékonyabban.

Az olvasás mellett, hogy fejleszti, megerősíti a nyelvhasználatot, gondolkodást, ismereteket nyújt, örömet szerez, képes elűzni az unalmat. Ám azt, hogy az olvasásnak legalább ezt a funkcióját felfedezze valaki, több dologra is szükség van; elsődlegesen az olvasás szeretetére. És mi kell ahhoz, hogy valaki szeressen olvasni? Rengeteg pozitív élmény, amit az olvasás által kapott. Sajnálatos, hogy ez a korosztály kimarad a neki megfelelő informatív és igényesen szórakoztató sajtóirodalom megismeréséből. Nem találtam a nevelési, készségfejlesztési céloknak megfelelő, igényesen szórakoztató gyermeklapot a hazai gyermeksjátópiacon. Ha megvalósulna egy valódi értékeket közvetítő, sokoldalú magazin, megfelelő reklámozással talán az élre is kerülhetne, lekörözve minden más újságot, és akkor nyugodtak lehetnénk afelől, hogy gyermekeink nem Pókemberekről és óvszerekről fognak álmodni.

Csépe Krisztina

Egy szótárkészítő szabadságharcos

Manapság valóságos divattá vált a nyelvtanulás. Ennek egyik elengedhetetlen eszköze a szótár. A könyvesboltokban a kétnyelvű szótárak színes összevisszasága között válogathatunk.

Előbb-utóbb a tudományos és a gyakorlati élet minden területéhez készül szótár. Nem maradt ki a hadtudomány sem. Az első magyar-német és német-magyar katonai szótár szerzője nem más, mint Bem József erdélyi hadseregének megszervezője, Kossuth Lajos tábornoki főnöke, Czetz János, aki Bem oldalán több győztes csatát harcolt végig vitézül.

A Párizsban, önkéntes száműzöttként szabadkőművessé vált Czetz János Háromszék megyében, Gidófalván született 1822. június 6-án, Czetz István őrnagy fiaként. Hajlama és a körülmények hatására a kézdivásárhelyi katonai nevelőintézetben tanult, majd Bécsűjhelyen a katonai akadémiát végezte el. A császári és királyi 62. gyalogezredben szolgált, azután a bécsi katonai térképészeti intézetben dolgozott.

Ebben az időszakban állította össze „Magyar Hadnyelvtan”-át, „a császári királyi osztriai hadsereg tisztjei számára”. Nem csekély merészség és vállalkozó kedv kellett ennek az ötletének a megvalósításához, hiszen minden előzmény nélkül készült el a műve. Ennek a sajtós című könyvecskének melléklete a hatvannégy oldalas magyar-

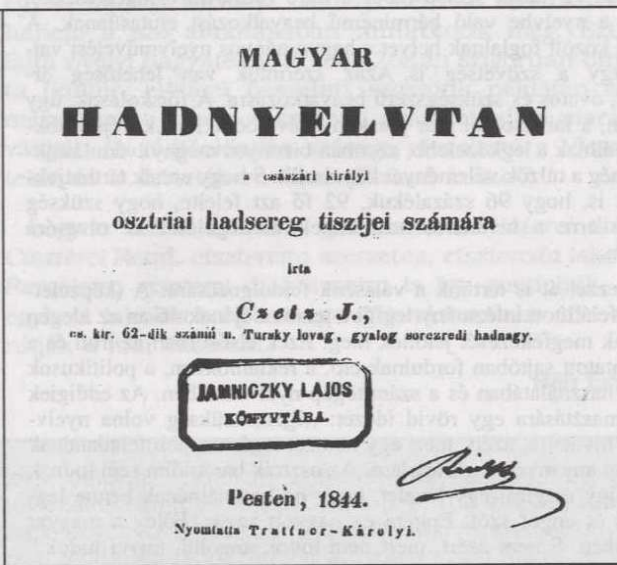
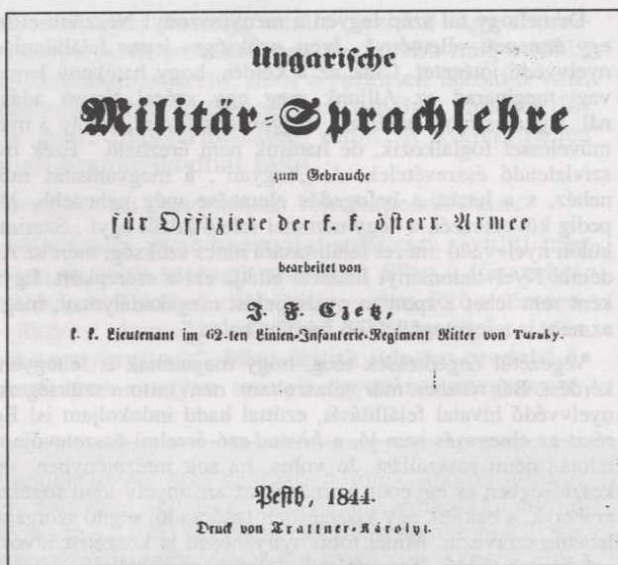
„A hadsereget semmi sem bátorítja oly hatékonyan, mint a Vezér személyes megjelenése, kivált, ha ezt saját anyai nyelven meg tudja szólítani” – magyarázza munkája célját.

A Hadnyelvtan hangtani ismeretekkel kezdődik. Ha valamelyik magyar hangnak nem talál német megfelelő, akkor francia vagy olasz hanggal magyarázza a kiejtést, mindjárt szópéldával szemléltetve.

A magyar nyelvtani táblázatokat követően ismerteti a levélben és a hivatalokban használatos különféle megszólításokat.

A nyelvtani rész után kerül sor az 1. „szakaszra”. Ez beszélgetéseket tartalmaz. Tizenhárom helyzetet sorol fel, és kimerítő példamondataival ugyancsak hasznos ízelítőt ad korának élőnyelvéből: fegyvergyakorlatnál, az öltözet vizsgálatakor, szobavizsgálatkor, beteget meglátogatván, utcán való találkozáskor, szállásrendezéskor, a tisztiszolgával, a löszolgával folytatott beszélgetések, segédtsízt a parancsörhöz, közönséges szolgálatbeli kérdések, fenyegetések és intések. A példamondatokból kiviláglik Czetz egyénisége. Nevelő célzatú mondatainak egyike: „Az utszán katonásan, büszkén kell járni.” Figyelemre méltó az „utca” szó sajátos helyesírása.

A 2. szakasz a parancsokat közli. Különféle parancsok, szolgálatot érdeklődők és feddők találhatók ebben a részben.

német és német-magyar zsebszótár. Bár a szótár magán viseli a szerző gyakorlatlanságának nyomait, egyenlenségei ellenére fontos és jeles szerepet töltött be. Czetz a német nyelvben éppen olyan jártas volt, mint a magyarban, és a szakkifejezéseket is jól ismerte mindkét nyelvben. A kor szokásának megfelelően a német szavakat gót írásmóddal jelöli. A kifejezéseket lehetőleg „bokrosítja”, csak hogy egy-egy „bokorba” igen távoli rokon, sőt ma már ki sem bogozzható kapcsolatban álló szavakat is bevon.

Álljon itt példa gyanánt a *folyam* szócikk: „Sebes folyóvíz, a' víz mentébe közeledni, víz ellenébe úszni.”

A *dob* címszó alatt még változatosabb kifejezéssort ad: „Dobolni, dobot verni, a' dobszót követni, nagydob. Dobbór, dobkötél, dobjel, egygyesjel [!], kettősjel, fél, egész összehívó, kolomp, riadás(ébresztő), gyűlaj, pihenő, imajel, gránát, gyalog, mozgalmi mars, rohanó, felzajló, összehívó (megadó), tűz, templom, sáncz-jel, kihirdető, nyugvó (takaródó), szünetjel, vízmars, halottmars.”

Látjuk, hogy a bátor katona, a kitűnő hadvezér merészen nekivág minden előzmény nélkül a nehéz feladatnak, fittyet hány a szófaji és egyéb különbségekre, csak arra törekszik, hogy a valóságban együtt vagy közel előforduló, egymással kapcsolódó fogalmakat együttesen közölje, szófaji különbségekre való tekintet nélkül. Nem lehetett könnyű ennek a szótárnak a használata, de másik hiányában mégiscsak kitűnő szolgálatot tehetett. Még nekünk, kései utódoknak is hasznos gyűjtemény, mert – mint a bemutatott példák is mutatják – több, ma már nem használatos kifejezést megőrzött az utókor számára, mint a *gyűlaj*-t, a *halottmars*-ot és a többi régi alakot.

A zsebszótárnál is érdekesebb Czetz művének első száztizennégy oldala. Ez voltaképpen a „Hadnyelvtan”. A bevezetésben tisztázza a szerző, hogy a császári és királyi hadsereg tisztjei számára készült, akik magyarul semmit sem tudtak, de a magyar katonákkal mégis csak magyar nyelven érthettek szót.

A 3. szakasz „Szabályati darabokból” áll, vagyis szabályzati tudnivalókat közöl. Célba lövés, a vállatószer, hadi és rögtön törvényről, a lovas különös kötelessége, fegyverről szól. Ma úgy mondanánk, hogy célba lövésről, kihallgatásról, hadi- és rögtönítelő törvényszékről, valamint a lovasok különös kötelességéről és a fegyverekről tájékoztat.

A 4. szakasz „Hadelveket és szónoklatokat” tartalmaz. Idézeteket sorol fel Plutarkhosztól, Nagy Sándortól, Brutustól, Montecuccolitól, Napóleontól, Scipiótól és más jeles történelmi személyiségektől. Itt is számos nevelő célzatú mondat olvasható. Egy a sok közül: „Inkább dicsőül meghalni, mintsem szegénnyel élni.”

Végül az 5. szakasz hivatalos közlésekből áll. Ezek a szolgálati jegyzékek.

Czetz úttörő jellegű Hadnyelvtana magán viseli az önállóság, az eredetiség jegyeit. Ilyen munka talán azóta sem készült. Egy történelmi korszak követelménye hívta életre, és lehetővé tette a közlést az osztrák tisztek és a magyar katonák között. A szakmai munkán is átsüt Czetz egyénisége.

Világos után külföldre ment. Elhagyta Európát is, és Argentínában, Buenos Airesben telepedett le, felesége szülőhazájában. A távoli országban katonai akadémiát és térképészeti intézetet létesített. Ezeknek első igazgatója volt. Emlékét Argentína tisztelettel őrzi: szobra áll Buenos Airesben.

Egész életében szeretett volna hazajönni, de ebben megakadályozta a törvény, majd a betegség. Sohasem tudott visszatérni imádott hazájába. Ott halt meg Buenos Airesben 1904. október 6-án.

Itt az ideje, hogy Magyarországon is emlékművet emeljenek a nagy szabadkőműves hazafinak. A magyar nyelvésztsadalomnak és a magyar nyelv minden barátjának is megistentető feladata, hogy az új Czetz János-szobor felállításához hozzájáruljon.

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Nyelvvédő hivatallal vagy anélkül?

1997 telén a nyíregyházi tanárképző főiskola 96 magyar szakos hallgatójának a következő kérdést tettem fel: „Vajon szükség volna-e ma Magyarországon nyelvvédő hivatalra? Válaszát, kérem, indokolja!” Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy a kérdés bizonyos értelemben provokatív. Aligha van meg ma a lehetősége annak, hogy egy ilyen hivatalt felállítsunk. Azonban így próbáltam meg anyanyelvi állapotunkról és a tennivalókról véleményt előcsalogatni. Más szóval a válaszok értelmezhetők úgy is, hogy mik a nyelvhasználat legégetőbb problémái ma. Mik a létező és kilenc éve fennálló Anyanyelvápolók Szövetségének a feladatai? Vajon megegyezik-e ez a szövetség szándékaival, vagy eltér attól?

Mielőtt az elemzésre rátérnénk, előjáróban hadd tegyek még egy megjegyzést. Kissé sarkítva fogalmazva azt mondhatjuk, hogy Grétsy László az anyanyelvvél foglalkozókat három csoportba sorolta a HVG tavaly májusi számában. Az egyik szélső tábor az ösztönszerű laikus nyelvművelő (nyelvcsőszöké), akik az anyanyelv iránt érzett elfogult szeretetükből olyan túlzott szigorúsággal ítélkeznek, hogy gyakran többet ártnak, mint használnak. A másik szélső tábor a leíró (deskriptív) nyelvészeké, akik a nyelvbe való bármilyen beavatkozást elutasítanak. A kettő között foglalnak helyet a hagyományos nyelvművelést vallók, így a szövetség is. Azaz szerintük van lehetőség árnyalt, óvatos és szükségszerű beavatkozásra. A főiskolások, úgy vélem, a laikusoktól már jócskán eltávolodtak, a „középutasokhoz” állnak a legközelebb, azonban bizonyos megnyilvánulásaikkal még a túlzók véleményét képviselik. S hogy ennek tarthatjuk-e azt is, hogy 96 százalékuk, 92 fő azt felelte, hogy szükség volna erre a hivatalra, nos, ennek mérlegelését az olvasóra bízom.

S ezzel át is tértünk a válaszok feldolgozására. A (képzetben) felállított intézmény legfőbb tennivalójának 46-an az idegen szavak megfékezését jelölték meg. Ezek elsősorban az írott és a nyomtatott sajtóban fordulnak elő, a reklámokban, a politikusok nyelvhasználatában és a számítógép nyelvezetében. Az eddigiek alátámasztására egy rövid idézet: „Igen, szükség volna nyelvvédő hivatalra, azért, mert egy nemzet legfontosabb feladatainak egyike anyanyelvének ápolása. Az osztrák barátnőim sem tudnak már úgy megírni egy levelet, hogy ne használnának benne legalább öt angol szót. Engem ez nagyon zavar. Főleg a magyar nyelvben. S nem azért, mert nem tudok angolul, mivel tudok.” Az angol szavak kapcsán sokan felvetették, hogy magyartásra, új magyar szavak megalkotására lenne szükség, s ami a lényeg: ezek elterjesztésére.

Hadd idézzek még két rövid véleményt: „Saját nyelvünket kell ápolni, s nem az angolt beültetni”; „Valakit azért néznek le, mert a magyar megfelelőt használja”. Természetesen az már a túlzások

közé tartozik, hogy néhányan a büntetést is felvetették mint eszközt. S inkább lelkesült, mint realista volt az a válaszadó, aki azt írta, hogy új Kazinczyra vagy Bessenyeire lenne szükség.

Az intézmény feladatául másodsorban a következőket adták meg: a régi, szép hangzású szavakat meg kellene őrizni, sőt divatba kellene hozni. Felvetették a nyelvjárási kifejezések összegyűjtését is, ez azonban folyamatban van, hisz várható az Új magyar tájszótár következő kötete.

Nagyon sokan az irányítást, összefogást és ellenőrzést jelölték meg indoklásukban. Az ellenőrzést a tömegkommunikációs eszközök közléseiben, valamint a nagyközönség előtt megnyilvánuló beszédében.

Nagyon aktuális feladatot jelölt meg az a hallgató, aki új értelmező szótár megírására, illetőleg a szócikkbővítés fontosságára hívta fel a figyelmet. Jó néhányan pedig a szövetség által folyamatosan végzett feladatokat írták le: táborok, konferenciák szervezése, pályázatok kiírása. Egy szó, mint száz, a válaszok azt erősítik meg, hogy a nyelvművelés tennivalói nagyrészt mindenki számára egyértelműek.

De nehogy túl szép legyen a menyasszony! Nézzünk először egy átmeneti véleményt! „Igen, szükséges lenne felállítani egy nyelvvédő intézetet. Csak az a kérdés, hogy hatékony lenne-e, vagy megmarad az Álljunk meg egy szóra! típusú adásoknál. Ugyanis most is létezik nagyon sok fórum, amely a nyelvműveléssel foglalkozik, de hatásuk nem érezhető.” Ezek megszívlelendő észrevételek. A „hogyan”, a megvalósítás módja nehéz, s a hatás, a befogadás elemzése még nehezebb. Most pedig következzenek a négy nemmel felelő közül egy! „Szerintem külön nyelvvédő intézet felállítására nincs szükség, mert az Akadémia Nyelvtudományi Intézete ellátja ezt a szerepkört. Egyébként sem lehet a spontán nyelvújulást megakadályozni, még ha az nem is a legmegfelelőbb irányba halad.”

Végezetül engedtessek meg, hogy magamnak is feltegyem a kérdést. Bár részben már válaszoltam: nem tartom szükségesnek nyelvvédő hivatal felállítását, ezúttal hadd indokoljam is! Egyrészt az elnevezés sem jó, a *hivatal* szó érzelmi összetevője tartalmaz némi rosszállást. Jó volna, ha sok intézményben, szerkesztőségben és egyebütt volnának az anyanyelv iránt fogékony emberek, s belőlük egy kiszélesített tanácsadó, segítő szolgálatot lehetne szervezni. Minél több nyilvánosan is közzétett hívószámmú nyelvművelő „forródrótra”, telefonos szolgálatra gondolok például.

Ez az írás vitáirnak is tekinthető, s esetleg elindítója lehet egy ennél szélesebb körű közvélemény-kutatásnak, illetőleg a nyelvművelés hatékonyságával foglalkozó elemzésnek.

Minya Károly

Mozgalmat a hadarás ellen!

A korunkban mérhetetlenül elterjedt hadarásról írok. Hadaró-országról. Fájdalmasan aggaszt ez a nyelvet, beszédet rontó, ártó gyakorlat televízióban, rádióban, színházban, moziban, autóbuszban, otthonokban, üzletekben, hivatalokban.

Tíz évvel ezelőtt még beszédhibának, logopédusra tartozó betegségnek tekintették e fület, idegeket sértő szenvedélyt, megállíthatatlan, kellemetlen szokást, amely nemcsak a nyelvet rontja, csúfítja, hanem az emberek közérzetét is. A beszéd, a hírek, az előadások érthetőségét, agyunkbeli befogadását, rögzítését, a tanulást, ismeretek szerzését. Mennyi anyagi és szellemi kár származhatik a félreértésekből, meg nem értésekből! Vannak, akik inkább elzárják készüléküket, ha a rádióban, televízióban hadaró beszélő szólal meg.

Ragályos terjedése ellen, megállítása, visszaszorítása végett széles és erős mozgalmat, kampányt kellene indí-

tani és folytatni. Színházainkban ismét a szép, tagolt, igazi magyar beszéd legyen hallható! S mindenütt, ahol a magyar nyelv honos. Ezt a mozgalmat a nyelv tudósainak, professzorainak, prófétáinak kellene megindítaniuk, vezetniük, irányítaniuk.

E jajkiáltás szikra akar lenni, hogy fellobbantsa minden beszédét, nyelvét féltő magyar szívében a nemes lángot, hogy az feltűzelje a szép, tagolt nyelv és beszéd megújítása iránti vágyat, a tenniakarást, és megeméssze a közböbösséget, a tunyaságot.

Szeretettel, hangosan kérek mindenkit, aki aggodalmában velem érez, velem gondolkodik, írja ezt meg e lap szerkesztőségének, és ha tud, ha van kedve, ereje hozzá, segítse győzelemre közös ügyünket.

Kecskés Mihály

Egy szórövidítés bírálata

Az Édes Anyanyelvünkben Holczer József érdekes tanulmányt írt a Piarista Rend nevének változatairól és a változatok eredetéről („Piár Világ”, 1998/1.). Én egy másik tanítórend nevével kapcsolatos észrevételemet írom meg.

A ciszterciák is visszakapták egykori iskoláikat, így az egri gimnáziumot is. Egerben ismét tanítanak a „ciszterek”.

A rend talán helyteleníteni fogja nevének ezt a megkurtitását, elcsúfítását. Annak idején felemelte a szavát ellene. A testület elfogadott magyar neve az alapítás helyszínének latin nevéből, a *Cistercium*-ból származik. (A mai franciában: Cîteaux.)

Helyes magyar formája tehát: *ciszterci* vagy *cisztercita*. Helyi nyelvhasználati ügy, legfeljebb még a többi olyan városban ismerik, ahol a rendnek iskolája van. Ez hasonlít ahhoz a jelenséghez, amelyet Holczer József a „piár” magyarázatában említ. A nyelvművelés azonban elgondolkodhat rajta.

Nekem is van gondolatom vele kapcsolatban.

A hétköznapi nyelvhasználat gyakran rövidíti meg a három és több szótagú szavakat, főleg a főneveket: laboratórium – *labor*; diapozitív – *dia*; főtörzsőrmester – *főtörzs*; „bemegyek *Cellbe*” (Celldömölkre), „idén *Olaszban* nyaralunk”. Mint látjuk, idegen eredetű és hagyományos magyar szavak egyaránt „megszerve-

dik” ezt a kényelmi szokást. Előfordul idegen nyelvben is: az Humanité napilapot a párizsi utcanyelv *Humá-nak* mondja.

Ezeknek a szókurításoknak egy része elfogadható, más része nem. Én a „ciszter”-t az utóbbi csoporthoz csatolom.

Az utolsó szótag elhagyásával a szó -er végűvé válik. Vannak -er-re végződő szavak a latinban (pater) és a görögben is, de ez a vég jellegzetesen germán: angol teacher, német Lehrer, holland ondervijzer. A *ciszter* alak „születéséhez” valószínűleg hozzájárult, hogy a hangzása németes: a germanizmus egyik sajátos formája, amely nem a szófűzésben, hanem a szó alakításában mutatkozik meg. Ezt a fajta nyelvi hagyatéket Kodály Zoltán szigorúan bírálta (kultúr- előtagú összetett szavaink példáján elemezve) mint a német szellemi gyarmatosítás maradványát. (A rádióelőadás szövege olvasható a Visszatekintés II. kötetében; címe: *Szóval: kultúr?*)

Legyen tehát *ciszterci* gimnázium, *ciszterci* diák, *Ciszterci* Rend, *cisztercita* szerzetes, *cisztercita* iskola. Remélem, *ciszterci* diáktársaim is így gondolják, és egykori iskolámban, az egri gimnáziumban erre tanítják a mai diákokat.

Bán Ervin

Lapunk ez évi első számában Török András arról írt, hogy olvasta a Rádió- és Televízióújságban az Internet-hálózatról: „... a mi ékezetes betűink sem mennek át egy közönséges Internet-levéllé”, azután a szerző Erika gyártmánynevű írógéperől számol be: „Van rajta minden nagy és kis magánhangzóból hosszú is, rövid is.” Ám érdekesebb az, ami nincsen e nevezetes masinán! Ismét idézem: „Igaz, hogy nincs rajta az amerikai »és« jel, nincs rajta a paragrafus jele, nincs rajta a négyzet – de nem bánom. Szeretem az én hűséges és megbízható Erikámat. A szép magyar karakterei miatt.”

Régi jó királyunk, Endre – még az Árpád-házból – kevésbé ügyelt a szép magyar karakterre. Amikor apátságot alapított Tihanyban 1055-ben, ügyet sem vetett rá, hogy az erről szóló okiratban hemzseg a sok „amerikai »és« jel”. Csupán egyet írok ide közülük: „Est in eodem lacu locus qui uocatur *p&ra*...” (ugyanebben a tóban van egy Petra nevű hely...); ez a *p&ra* némelek szerint magyar szó, több megfigyelési kísérlete van.

Karai László budai prépost és alkancellár sem volt kényes a magyar karakterre, hiszen hagyta a német nyomdásznak, akit ő hívott volt Budára, Hess Andrásnak, hogy az első magyarországi nyomtatványában, a *Chronica Hungarorum*ban & jeleket nyomtasson – megint idézem –: „Anno dñi. M.CCCC.LXXIII”, igaz, Amerika akkor még fel sem volt fedezve.

Az & jel a latin írásból származik; azért alkalmazták, más ilyen jelekkel együtt, hogy a kézírást gyorsítsák. E

jelek betűkapcsolatokat, szavakat vagy éppen betűket rövidítettek. Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–i. e. 43) szabadosa volt az a nevezetes személy, aki minden bizonyos rendet és rendszert vitt a gyorsan való írást segítő jelek használatába. Őt, Marcus Tullius Tírórt tartják az ó- és középkori gyorsírás atyjának, a későbbiekben a különféle jelgyűjtemények az ő nevét viselik. E jelekből pedig rengeteg volt, már Lucius Annaeus Seneca (?–65) ötezeret gyűjtött össze, s van ennek háromszorosát kitevő gyűjtelék is.

A római gyorsírásnak Tiro-féle jeleit a Meroving-királyok államaiban is használták, és megőrzött ezekből a Karoling-kor is. Sok tírói jel bekerült a középkori rövidítések közé, elsősorban a jogi kéziratok közvetítésével. Ezek közé tartozik az & jel is, amely 'és' jelentésű (persze nem csupán magyarul, ne feledjük!), vagy *et* szótag értékű, mint a már említett *p&ra*-ban.

Az írógépeknek – az & jeltől függetlenül – már több közülük van Amerikához. Ravizza modellje alapján az amerikai Sholes és a német Schwalbacher szerkesztette meg a szerkezetnek azt a változatát, amelyet azután az amerikai Remington továbbfejlesztett és 1873-ban forgalmazott.

Ezek után kiveszem az írógépből (Consul 231.3, csehszlovák gyártmány 1972-ből) a papirost, és beírom mindenhová az & jelet, mert *ú* betűre cseréltettem szégyent valamikor.

Büky László

Új magyar nyelvtan

A könyveknek megvan a maguk sorsa, utóélete, mondhatnánk úgy is: sikertörténete.

Ez a történet a születéssel, a megjelenéssel kezdődik, és nem érhet soha véget, hiszen a könyv nem halhat meg, még akkor sem, ha elfelejtett könyvtárak poros polcain alusza Csipkerózsika-álmát. Így van ez a tankönyvekkel is, csak hát az ő esetükben több évnek kell eltelnie, amíg felmérhető, hogy mekkora a hasznuk – természetesen a pedagógiai haszonra gondolunk, nem a gazdaságira (bár piacközpontú világunkban ez is fontos szempont lehet). Több tanév bizonyíthatja csak használhatóságukat, és ami ebből következik: eredményességüket. Így hát nehéz helyzetben van az, aki „előre olvas” egy most elkészült tankönyvet, mert nem állnak rendelkezésére a taníthatóság adatai, a pedagógiai hasznosság és a tudományos megalapozottság bizonyítékai. Csak az olvasás adta benyomásokban bízhat a gyakorlat tapasztalatai nélkül.

É. Kiss Katalin, Kiefer Ferenc és Siptár Péter Új magyar nyelvtan című könyve mostanában jelent meg igen vonzó külsőben az Osiris Kiadó gondozásában. Az már első olvasásra is kiderül, hogy tudományos megalapozottsága imponáló, és ezt nemcsak a könyv záró bőséges bibliográfia és tárgymutató bizonyítja, hanem a könyv anyagának, a magyar leíró nyelvtannak pontos, az eddigi kutatásokat figyelembe vevő, áttekinthető szerkezetben bemutatott feldolgozása is. Ebből pedig az következik, hogy a magyartanároknak, akiknek e könyvet a szerzők szánják, ismerniük kell (kellene) az eddigi nyelvészeti kutatások legfontosabb eredményeit és gyakorlati lehetőségeit.

A XX. század kutatásai közül érdemes megemlítenünk legalább két, a modern nyelvészeti gondolkodást befolyásoló irányzatot. Az egyik a Saussure nevéhez fűződő *nyelvészeti strukturalizmus*, amely tulajdonképpen több iskola közös elnevezése, összefoglaló besorolása. Ez az irányzat a nyelv formai-szerkezeti összefüggéseit kutatja, módszere a nyelvi rendszernek egyidejűségében való (szinkronikus) vizsgálata, amelyhez felhasználja a hagyományos grammatika anyagát, kizárva azonban belőle a történeti jellegű, a diakroniát. A könyv szerzői a fentebb említett iskolák közül a Prágai Nyelv-

szeti Kör eredményeire is utalnak, de úgy tűnik, felhasználták egy másik iskola, az amerikai leíró (deskriptív) nyelvészeti strukturalizmus eredményeit is, hiszen a könyv előszavában hivatkoznak is arra, hogy a nyelvleírás módszereit hívták segítségül. Ezzel viszont nem könnyítenek a magyartanár helyzetén, hiszen ha eligazodik is a különböző nyelvi struktúrák egymásba fonódó, egymást kiegészítő és magyarázó rendszerében, nehezen tudja majd azt tanítványai nyelvére lefordítani.

A másik iskola a század ötvenes éveitől működő, Noam Chomsky amerikai nyelvész nevéhez kapcsolódó kutatási irányzat, a *generatív grammatika*. Ez szakít a strukturalizmussal: számára nem a nyelvi adatok pontos leírása a lényeges, hanem az intuitív, nem tudatos ismeret, a kompetencia. Szerinte ahhoz, hogy megértsük a nyelv minden mondatát, ismernünk kell a nyelv elemeit, a szavakat és a szabályokat. Ezekkel azután végtelen számú mondatot generálhatunk. Ez az irányzat is használja a deskriptív módszert: megpróbálja leírni a szabályrendszert, amellyel a nyelv mondatai megalkothatók. Talán röviden így foglalhatók össze e két módszer legfeltűnőbb jellemzői: a nyelvészeti strukturalizmus statikus, morfémaközpontú, míg a generatív grammatika szintetikus, dinamikus, mondatközpontú irányzat.

A szerzők szerint ez a tankönyv nem törekszik a teljességre, a magyartanár azonban a tanítandó anyag, a leíró nyelvtan részletes, sőt részletező leírását kapja. Az Új magyar nyelvtan a mondatból indul ki, ez a fejezet a könyvnek mintegy a felét foglalja el, az alaktan és a hangtan a másik felét. A mondatnyi fejezet a mondatot egyre kisebb összetevőkre bontja, és így eljut a mondat szintű kategóriákhoz, például az alárendelt mondatokhoz, közben egy-egy nyelvi jelenség sokféleségéből válogat. A szerzők példamondatokban nem a legkomplicáltabb megfogalmazásokat alkalmazzák. A megértést grafikus ábrázolások is segítik.

Az alaktan (morfológia) fejezete érdekes megállapításból indul ki: abból ugyanis, hogy minél gazdagabb egy nyelv morfológiája, annál szegényebb a mondatana (szintaxis), és ez fordítva is így van. A magyar nyelv agglutináló jellegére

épült az egész fejezet, bőségesen és alaposan körbejárva az alaktani jelenségeket, de a mondattanhoz és a hangtanhoz kapcsolódó morfológiai jelenségekre is ráirányítja a figyelmet.

A könyv harmadik fejezete, a hangtan figyelemre méltó megkülönböztetést tesz: a beszédhangtan (fonetika) fogalmát elkülöníti a nyelvi hangtan (fonológia) fogalmától. És amíg az előbbi – többek között – a hangok képzésével, a hallószervek funkcióival, a nyelvhasználat hangtani vonatkozásaival, a hangnak a beszédmegértés különböző szakaszaiban betöltött szerepével foglalkozik, addig a második, a fonológia azt vizsgálja, hogyan használja a nyelv az egyes hangokat szavak, szóalakok megkülönböztetésére, és milyen szabályok szerint hatnak a hangok egymásra. A tankönyvnek ez a fejezete a fonológia jegyében készült, tehát hangtanon itt nem fonetikát, hanem fonológiát kell értenünk.

Ezzel tulajdonképpen eljutottunk a tankönyv pedagógiai felhasználhatóságának kérdéséhez. Ez a tudományos alapossággal, az újabb nyelvészeti alap kutatások eredményeinek felhasználásával készült könyv egyfajta lehetőséget ad a magyartanár kezébe, hogy kiegészítse ismereteit, és a könyvből elsajátítható módszert időnként alkalmazza is a tanítási órákon. Jó segítséget kaphat bizonyos nyelvtani jelenségek alaposabb körüljárására, sőt többféle bemutatására is. Azt gondolhatjuk, hogy ez is lehetett a szerzők célja a tankönyv közreadásával, valószínűleg ezért hiányoznak az elméleti anyag mellől a feladatok, gyakorlatok, didaktikai szempontok, a nyelvhelyesség, helyesírás kérdésköre. Nyilvánvaló, hogy nem a tanulók forgatják majd ezt a könyvet – bár az érdeklődők, a leendő nyelvészek számára fontos forrás lehet –, hanem a magyartanárok. Ők viszont mélyíthetik nyelvészeti ismereteiket, szélesíthetik azt a háttérrel, amelyből a katedrára lépnek, ám a pedagógiai adaptálás nem könnyű feladatát nekik kell majd elvégezniük.

(É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest 1998. 409 lap. Ára: 1850 Ft.)

Nobel Iván

A magyar nyelv ünnepe Pécsett

Jelentős, ezért följegyzésre érdemes esemény volt városunkban az 1997. november 28–29-én a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában megrendezett, Babits Mihályról elnevezett verseny. Megrendezését az az alapítvány tette lehetővé, amelyet László Károly, egykori ciszterci diák, a volt iskolája iránti hálából a valamikori kiváló tanuló, Babits Mihály tiszteletére létesített, „a magyar nyelvhelyesség és a szép magyar beszéd ápolására” – mint az alapító okiratban olvasható.

Az alapító szándékának megfelelően ez az első és minden további verseny a névadó születési évfordulójához (november 26.) kapcsolódik. A versenyzőknek három feladatot kellett megoldaniuk: 1. egy szabadon választott Babits-vers elmondása; 2. Babits prózájából egy 3–5 perces szövegrész felolvasása; 3. 5–5 perces szabadelőadás (szónoki beszéd) Babits kijelölt regénye vagy elbeszélése alapján.

A nevezetes esemény a gimnázium épületében elhelyezett Babits-emléktábla megkoszorúzásával kezdődött. Majd a 25 versenyző elmondta a szabadon választott verset. Az első nap délutánján a prózai szöveg felolvasása következett. A napot *Bánffy György* színművésznek, a zsűri egyik tagjának elemző értékelése zárta.

A zsűri másik tagja, *Gyurkovics Tibor* író megemléktette, hogy Babits páncélba burkolózó költő, s ezt a páncélt még az avatott felnőtteknek sem mindig sikerül feltörniük.

A felolvasásban helytel-közzel kísértett az iskolás lecke-felmondás a természetes szövegreprodukálás helyett. E beszámoló írja szerint a teljesítmény megfelelt az országos átlagnak.

Másnapra mintha kicserélték volna a versenyzőket. Ez alkalommal az előadás (szónoklás) alapja a *Timár Virgil fia* című regény volt. A főhős, Vágner Pista konfliktusát, vívódását kellett megszólaltatniuk. A zsűri elnöke, *Jelenits István* a teljes versenyt, a hármas feladat megoldását értékelő összegezésében azt javasolta, hogy ezt a harmadik versenyszámot a jövőben még erőteljesebben hangsúlyozzák.

A verseny előkészítésében, megszervezésében, az Alapítvány adta lehetőségek gyakorlati megvalósításában elévülhetetlen érdemei vannak *dr. Arató Orbán O. Cist. házfőnök* atyának.

Rónai Béla

A szép magyar beszéd versenye Kaposváron

A felsőoktatási intézmények hallgatóinak meghirdetett Szép magyar beszéd versenyének 26. országos döntőjét 1998. március 26–28. között Kaposváron, a Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskolán rendezték meg. A versenyhez kapcsolódó konferencián Bańcerowski Janusz, Fábián Pál, Bolla Kálmán, Balázs Géza, Földi Éva, Andó Éva és Markó Alexandra előadása hangzott el. A kötelező szöveg Illyés Gyula Petőfi című művéből való részlet volt. Az 1–3. (megosztott) helyezettek: Csenger Ferenc (Benedek Elek PedFőisk.), Kampis Kristóf (JPTE), Komáromi Judit (Bp.-i TF), Fokolos Gizella (ME), Paál Gergely (Ev. HittudE.). További helyezettek: Kiss Ágnes Veronika (JGYTF), Fodor Eszter (CSVMTF), Gécz Katalin (JGYTF), Szabó Anita (ACSJTF), Tóth Szilvia (KLTE), Horváth Andrea (Comenius Egyetem), Detre Imola (BGGYF.), Fűkő Borbála (JATE), Gáspár Valéria (EKTF), Talabér Emese (ELTE TFK).

HÍREK

Angol–magyar és magyar–angol nyelvészeti szak-
szójegyzéket állított össze **Gherdán Tamás, Szamadó Tamás és Nádasdy Ádám**. A jegyzék Theodora Bynon Történeti nyelvészet című könyvének magyar fordítása során készült, ezért Bynon-glosszárium néven is ismeretes. A jegyzéket – copyright nélkül – örömmel ajánlják a nyelvészek figyelmébe (Gherdán Tamás, ELTE Kollégium, 1223 Bp., Nagytétényi út 162., illetve drótpostán: nadasdy@isis.elte.hu).

*

Sittesduma címmel pályázatot hirdet börtönnyelvi kifejezések gyűjtésére a Börtönújság szerkesztősége. A pályázatokat 1998. július 31-ig kell beküldeni a szerkesztőségbe (1054 Budapest, Nagysándor József u. 4.). A részletes pályázati kiírás a Börtönújság 1998. március 20-i számában olvasható.

*

A nyelvpolitika és az oktatás címmel Lőrincze-napot rendezett 1998. május 18-án a Kecskeméti Tanárképző Főiskola.

*

Helyesírás és nyelvpolitika címmel **Nagy L. János** szerkesztésében az 1996. és 1997. évi versenyhez kapcsolódó legfontosabb előadásokkal megjelent a gyulai Implom József Középiskolai Helyesírási Verseny újabb kötete.

*

Tanulmányok a magyar–szlovák kétnyelvűségről címmel a pozsonyi Kalligram Kiadó **Lanstyák István** és **Simon Szabolcs** szerkesztésében megjelentetett egy nyolc tanulmányból álló kötetet.

*

Egerben adták ki **Apor Elemér** munkáját (A csoda avagy a hangok története), amelyben egyedi olvasatú – lírai – tanulmányok foglalkoznak a magyar nyelv hangjaival.

*

A PannonKlett Kiadó gondozásában megjelent **Simon Györgyi és Zala Mária** kétkötetes munkája. Az egyik kötet az alapkönyv – címe: *Magyar nyelvtan és helyesírás* –, a másik pedig az ahhoz szorosan hozzátartozó *Feladatgyűjtemény*. A két könyv a 10–14 éves korosztálynak szól, s a hazai és az országhatárokon túli anyanyelvoktatás, anyanyelvápolás céljára egyaránt jól használható.

*

Több évi szünet után 1998 márciusában újjáalakult *A Magyar Televízió Nyelvi Bizottsága*. A bizottság tagjai ettől az időtől kezdve összehangoltan, rendszeresen figyelik az MTV 1 és 2 műsorait, műsorblokkjait, s jó szándékú észrevételeikkel, tanácsaikkal igyekeznek segíteni a műsorok alkotóinak és közreműködőinek munkáját.

Összeállította: **B. G. és G. L.**

PONTOZÓ

Először is az idei első számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. *Költő és műve.* 1. Évszak. 2. Jövőbe. 3. Bravúr. 4. Sörivő. 5. Csátár. 6. Amfora. 7. Karika. 8. Brutus. 9. Étrend. 10. Nyomda. A két megadott oszlopból ez olvasható össze: Vörösmarty: A bűvár Kund.

II. *Rejtőzködő keresztnévek.* 1. Fez + jós: József. 2. Szmog + ind: Zsigmond. 3. Gond + alma: Magdolna. 4. Nevez + Sri: Szeverin. 5. Mond + okos: Domonkos. 6. Lat + eke: Etelka. 7. Sróf + tik: Kristóf.

III. *Szókivonás.* 1. Névelő – élőlő. 2. Alapos – lapos. 3. Parány – arány. 4. Lepedő – epedő. 5. Elemez – lemez. 6. Mártás – ártás. 7. Előlap – lőlap. 8. Nevező – evező. 9. Tapadó – apadó. 10. Előtér – lőtér. A megmaradó betűkből összeolvasható természeti jelenség: naplemente.

IV. *Öt költő – öt kötet.* 1. Ady Endre: A halottak élén. 2. Babits Mihály: Sziget és tenger. 3. Kosztolányi Dezső: Esti Kornél. 4. József Attila: Nem én kiáltok. 5. Radnóti Miklós: Tajtékos ég (ez utóbbi posztumusz kötet).

V. *Dobos László a nyelvről.* A magyar nemzeti leltárban legnagyobb szellemi értékünk: saját nyelvünk.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 80 pontot, a következőknek kedvezett a szerencse: Bozsogi Ferenc, Székesfehérvár, Kelemen Béla u. 1. II/6. (8000); Döbröntei Károly, Pápa, Vörösmarty u. 3. (8500); dr. Futó István, Békéscsaba, Bartók Béla út 35. (5600); Hrahovszki Lászlóné, Szűgy, Gárdonyi u. 16. (2699); Ozsváth Mária, Románia, 3844 Tasnád, Cart. Victoriei Bl. 7/12 Jud. Satu Mare; Simon Éva, Polgár, Móra Ferenc út 1. (4090); Székely Péter, Budapest, Aba u. 14. (1192); Szitásné Gyenge Mária, Dévaványa, Jéggyár út 4. (5510); Takács László, Baja, Varsa u. 1. fszt. 1/a. (6500); Várnai Zsuzsanna, Balassagyarmat, Mártírok útja 14. (2660). A jutalmul nyert könyvhöz, amelyet rövidesen postán küldünk el nekik, ezúton gratulálunk.

A Pontozó újabb feladatai

I. *Egy szárnyast a közepébe!* Hét rövid mondatot teszünk közzé. E mondatok azonban rövidségük ellenére is csak akkor lesznek érthetőek, ha megfejtőink megtalálják és a pontok helyére intarziászerűen beillesztik az oda illő szárnyasneveket. Minden pont egy betűjegyet jelöl. A szárnyasokért egyenként 3, összesen 21 pontot lehet szerezni.

1. Nem szép, ha beszéd közben ha nk.
2. Piros csija két éves.
3. E vegője szinte mindig tiszta.
4. Megjöttek az ecse lyák.
5. Szép kan pható az üzletben.
6. Egész ügyesen bántál a ka l.
7. Ha sietünk, ha szhoz érünk.

II. *Számozott betűk.* Ábránkban minden számnak egy betű, illetve betűjegy felel meg. Ha olvasóink megfejtése helyes, eredményül Ady Endre egyik verséből kapnak egy idézetet. A helyes megfejtés 15 pontot ér.

1	2	3	4	5	6	7	◇
8	9	10	11	12	13	◇	14
15	16	17	18	19	20	21	22
◇	23	24	◇	25	26	27	◇

1 Üdvözl	19	20	5	27	18	11
2. Fontos erény	6	23	3	2	21	26
3. Meztelen	1	25	3	9		
4. Falevél is, szalma is teszi	17	4	24	15	10	
5. Felekezett	14	7	13	8	4	16

III. *Keresd a nőt!* Római számokkal kombinált játékunkban nyolc nőt keresünk; nyolc olyan nőt, akinek nevét olvasóink – akár a történelemből, akár valamely zenei, prózai vagy költői alkotásból – ismerik is. (Nehezebb esetekben a névnap megjelölésével igyekezzünk segítséget is adni.) Tehát mindenekelőtt a nyolc nőt kell megtalálnunk. Ezzel azonban

még koránt sincs vége a megfejtésnek! Mindegyik női névből le kell választani a mellettük található meghatározásra „rímelő”, annak megfelelő szó betűit, majd a megmaradó betűket – amelyek helyes megfejtés esetén egyúttal mind római számok lesznek – arab számok formájában sorban felírni s összeadni. Az eredmény egy négyjegyű szám lesz, amely azonos egy Baranya megyei kis helység nevének irányítószámával. Megfejtésül a nyolc női név mellé ennek a helységnek a nevét is legyenek szívesek beküldeni. Miközben a helynevet keresik, gondoljanak rejtvényünk jelégére is! A nyolc női névért egyenként 3, az irányítószámhoz illő helynévért ugyancsak 3, összesen tehát 27 pontot lehet szerezni.

Keresd a nőt!

A megmaradt betűk számértéke

1. Villon „kövér múzsája” (fonetikus írással)	– tolvajnyelv	
2. I. (Anjou) Lajos magyar király nemrégiben szentté avatott leánya	– sebhely	
3. Puccini-hősnő A fecske című operában (névnapja május 25., július 22.)	– oszmán-török tiszt	
4. A Kékszakállú herceg asszonya	– valahova elér	
5. Gárdonyi: . . . regénye	– a C-dúr hangsor 6. hangja	
6. Balga hitvese Vörösmarty meséjében	– névelő	
7. Varázslóné Tasso hősi eposzában (névnapja szeptember 14.)	– menyasszony	
8. Kálmán Imre „grófnője”	– forró égővi papagáj	

Helység Baranya megyében:

Irányítószáma:

IV. *Hétszer hét.* Az ábra helyes kitöltése, azaz a meghatározásoknak megfelelő szavak beírása után úgy tessék átrendezni a sorokat, hogy a T betűk helyén átlósan egy szép virág neve legyen olvasható. A helyes megfejtés 15 pontot ér.

1. Pengetőhangszer
2. Modern időmérő
3. Alapszínüktől eltérő, kerek kis minták
4. Egykori tűzérési lövedék
5. Lángra lobbantás
6. Fiatal fa
7. Temető

T						
	T					
		T				
			T			
				T		
					T	
						T

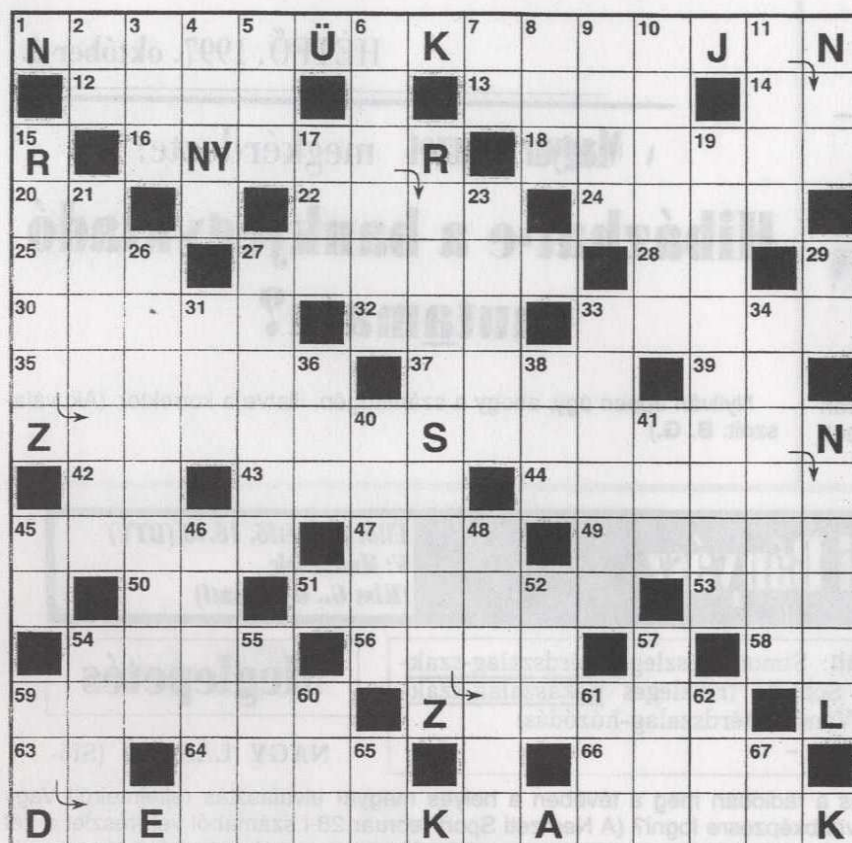
V. *Nyerges András a nyelvről.* Keresztrejtvényünk fő soraiban egy mai írónak, Nyerges Andrásnak figyelemre méltó megállapítását rejtettük el. Ezt tessék beküldeni! Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 103 pont, de már 85 pont is elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A közreadott rejtvények megoldását 1998. szeptember 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak sikeres megfejtést és hozzá jó szórakozást kívánunk – a rovatot szerkesztő Grétsy Lászlóval együtt – a rejtvények készítői:

Dékány Erzsébet (III.), Doroszlai Elekné (I.),
Harmati Gizella (IV.), Láng Miklós (II.),
Schmidt János (V.)

Okuljunk belőle!

VÍZSZINTES: 1. Nyerges András megállapításának kezdő szavai. 12. Regényszerzőre vonatkozó. 13. Bolgár (Veliko Tirnovó-i) sportklub. 14. A rádium vegyjele. 16. A megállapítás negyedik, befejező része. 18. A Pireneusi-félsziget ókori őslakossága. 20. Széf fele! 22. Tragikus sorsú festőművész (Imre). 24. ... iacta est; a kocka el van vetve. 25. Csup és ... (Gajdar). 27. Mezei talajt forgató. 28. Emelet, rövid. 30. Az Ilona egyik becézése. 32. Santo, rövid. 33. Vízlágyító szer. 35. Hegesztenek is, fűtenek is vele. 37. Gabonanövény. 39. Mag nélküli tűz! 42. Síkság szélei! 43. Hódie mihi, ... tibi; ma nekem, holnap neked. 44. Mars a házból! 45. Nőstény kutya. 47. NIKE ...; fűzfői sportklub. 49. Gyűrűs atomcsoport. 50. Roham kezdete! 51. Ritka női nevünk olasz eredetűje. 53. Svéd és dán autók jelzése. 54. Bemélyedés. 56. Ex ...; teljesen, gyökerestül, latin kifejezéssel. 58. Középen kiül! 59. Tanítási óra írásos tervezete. 63. Anyagcserét folytat. 64. A sémi nyelvek egyike. 66. Sík ...; filmoperatőr.

FÜGGŐLEGES: 2. Középen nyír! 3. Becézett Erika. 4. Település a Beregi-Tisza-hátán. 5. Párizsi élet! 6. A szófajok egyike. 7. Mese eleje! 8. Utazással kapcsolatos. 9. Maja ínyencfalat. 10. Közúti teherszállító jármű. 11. Valuta elterjedési területe. 15. Nyerges András megállapításának második része. 17. Forró homlok jelzi. 19. A váltó rendeltetése, pénzügyi műszóval. 21. Ruhát magára ölt. 23. Német író, költő, A viharlovás című elbeszélés szerzője (Theodor, 1817–1888). 26. Valakit (utánozva) nevetségessé tesz. 27. Római filozófus, író, szónok (Lucius Annaeus). 29. Zabkedvelő állat. 31. Sulfur. 33. Díjtétel. 34. ...-tó; kedvelt fürdőhely Dunapataj közelében. 36. Az itrium és a kripton vegyjele. 38. A Duna jobb oldali mellékfolyója Szerbiában. 40. Minden...; egész rokonsága. 41. Spanyol hírügynökség. 45. Étélizésítő. 46. Hosszabb ideig tartózkodik az evéstől. 48. Régi bánat! 52. Tagadószó. 54. Cserél. 55. Bern folyója. 57. Domborzati magaslát. 59. A megállapítás harmadik része. 60. Doktrína. 61. ... Ben; London híres órája, illetve annak tornya. 62. ... Camp; híres stadion Barcelonában. 65. A szobába. 67. A radon vegyjele.

Schmidt János

Csallóközi

aranyászok mondták*

1. Az embernek a víz fedezte fel az aranyat.
2. Szegény embernek az arany méreg, a gazdag fejében féreg!
3. Sok arany, kevés becsület.
4. Aranyat lát, embert nem néz.
5. Nem a vas, az arany a legjobb mágnes!
6. Arany a kilincse, kő a szíve!
7. Gyarapszik az arany, fogy az emberség!
8. A szegény ember még az aranylakodalmán se lát aranyat. Az aranyász naponta, mégis szegény marad.
9. A tehetős embert az arany jobban melegíti a tűznél, de még a szerelmes menyecskénél is!
10. Halott hírét költik az arany-nak, de az aranyásznak békét mégsem hagynak!
11. Ha (az úr) visszaköszön, nem nekem, az aranyamnak köszön!

12. Acskóm olyan üres lett, mint őszre madár fészke lett. (Az a zacskó, amiben aranyát tartotta.)

13. Csárdába viszi az aranyat, vélem meg rézgarast számoltat! (Aranyászféleség panasza, ha „ívós” a férje.)

14. A keresztre köp, az arany előtt tiszteleg.

15. Ha nincs píz, igyá' víz! (Egy fukar kocsmáros mondogatta az üres zsebű aranyászoknak.)

16. Az aranyásznak a csillagos ég a sátra és kő a párnája.

17. Az úr aranyporral fizet. Bort akar, nem keresztvizet!

18. A fukar fogához veri a rézgarast, a gazdag aranyfogához az aranyforintot!

19. Farka van az arany-nak is (a higanyozásnál), de esze neki sincsen!

20. A női könnyet a sárárannyal gyorsan mosolyra cseréled!

N. László Endre gyűjtéséből

* Szerzőnként Dénes Györgynek Csallóközi mondások íze című írása (Édes Anyanyelvünk, 1998. 1:14) ihlette e kis gyűjtemény beküldésére.

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

Az igazi profi a betűkkel is takarékosan bánik. De ennyire? (Wagner Alfréd budapesti olvasónk „észlete”).

HÉTFŐ, 1997. október 6.

Magyar Nemzet megkérdezte:

Hibázhat-e a bankjegykiadó autamata?

Nyilván éppen úgy, ahogy a számítógép, illetve a korrektor. (Aki választott: B. G.)

Ferencváros-Siófoki Bányász

Üllői út, hétfő, 18.45 (DTV)
V: Hanaeck
(Kiss G., Gyarmati)

Együtt

NYILASI TIBOR (Fe-

Sérült: Simon (részleges térdszalag-szakadás), Schultz (részleges bokaszalag-szakadás), Vámosi (térdszalag-húzóadás)
Eltűnt: -

Meglepetés

NAGY LÁSZLÓ (Sió-

Bizony, nem ártana még több szak-adás a rádióban meg a tévében a helyes magyar elválasztás rejtelméről! Vagy inkább a nyomdai tördelőket kell valami továbbképzésre fogni? (A Nemzeti Sport február 28-i számából vett részlet a két rossz elválasztáson kívül még két helyesírási hibát tartalmaz: a térdszalagszakadás meg a térdszalaghúzóadás ugyanis egybeírandó, szemben a kötőjeles bokaszalag-szakadás-sal. Emiatt azonban már nem csupán a nyomdászoknak kellene röstelkedniük...) (K. G.)

ÁLLJON MEG EGY PILLANATRA !

egészségesen akar táplálkozni és megszeretné tartani testsúlyát

Hogyan fogadhatunk el az egészséges életmódra irányuló tanácsot attól, aki a szeretné megtartani vagy a meg szeretné tartani helyett olyan írásformával él, amelyet már az általános iskolás diáktól sem fogad el a tanára? (Deák Ferenc salgótarjáni olvasónk szónoki, de jogos kérdése.)

30 nm-es ÁNTSZ engedéllyel rendelkező összkomfortos üzlethelyiség örök bérleti joga rendelő céljára a Szent István parknál átadó.

Tel: **XXXXXX**

Ez a hirdetés az Orvosi Hetilap egyik idei számában jelent meg. Dr. Gömör Béla olvasónk, aki eljuttatta hozzánk, így kommentálja: „Tudjuk, hogy a hivatalok, így az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat is, hosszú, esetenként többoldalas iratokat bocsát ki, de egy lakószobányi területre eleddig még nem volt példa.”

Egyetértünk vele. S még hozzátesszük: íme, mennyit változtathat valamely közlés értelmén egyetlen vessző – vagy annak hiánya!

Talán már unja némelyik olvasónk a vákuum szó egyik u betűjének elsikkasztása miatti panaszait (az 1995/1. számban a „vákuos” morzsolt kukoricát, az 1996/5. -ben a „vákuumsomagolt” téliszalámit tettem szavá). Most már a paprikás szalámi is „vákuumsomagolt”. Vajon mit szólna hozzá a képen látható erdélyi fejedelem és lengyel király, aki még tudott latinul? (K. G.)